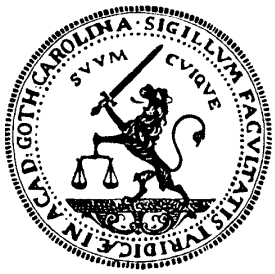

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fredrik Lihammer

Upplysningsplikt och fareökning i FAL och förslaget Ds 1993:39 till lag om försäkringsavtal

Examensarbete
20 poäng

Eva Lindell-Frantz

Försäkringsrätt

Hösten 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING 1

FÖRORD 3

FÖRKORTNINGAR 4

1 INLEDNING 5

1.1 Bakgrund 5

1.2 Syfte och problemställning 5

1.3 Avgränsningar 5

1.4 Metod och material 5

1.5 Disposition 6

2 HISTORIK 7

2.1 Begreppet försäkring 7

2.2 Försäkringsavtalet 8
2.2.1 Avtalets ingående 9
2.2.2 Avtalsvillkoren 9

2.3 Tolkning 10

3 FÖRSÄKRINGSAVTALSLAGEN 11

3.1 Lag (1927:77) om försäkringsavtal 11

3.2 Reformering av FAL 12

3.3 Nya försäkringsavtalslagen 12

4 FÖRSÄKRINGSTAGARENS FÖRPLIKTELSER 14

4.1 Gränsdragning mellan huvud-förpliktelse och biförpliktelse 14

4.2 Biförpliktelser 14

5 UPPLYSNINGSPLIKT I LAG (1927:77) OM FÖRSÄKRINGSAVTAL 16

5.1 Allmänt 16

5.2 Svek samt tro och heder **20**
5.2.1 Svek 20
5.2.2 Tro och heder 22

5.3 God tro och ond tro **22**
5.3.1 God tro 22
5.3.2 Ond tro 24
5.3.3 Proratarегeln 26
5.3.4 Kausalitetsregeln 28

5.4 Culpöst förtigande **29**

5.5 Övrigt **30**
5.5.1 Reklamationsplikt 30
5.5.2 Undantag 30
5.5.3 Reglernas indisposivitet 31

6 UPPLYSNINGSPLIKT I NFAL **32**

6.1 Allmänt **32**

6.2 Skälighetsregeln och proratarегeln **33**

6.3 Undantag samt reklamation **36**

7 FAREÖKNING I FAL **37**

7.1 Allmänt **37**

7.2 Subjektiv och objektiv fareökning **41**
7.2.1 Subjektiv fareökning 41
7.2.2 Objektiv fareökning 41

7.3 Försäkringstagarens anmälningsplikt **42**

7.4 Återställande av fareökning **43**

7.5 Fareminskning **43**

8 FAREÖKNING I NFAL **45**

8.1 Allmänt **45**

8.2 Nedsättning **46**

8.3 Försäkringsgivarens upplysningsplikt **47**

9 RÄTTSEKONOMI **48**

9.1 Riskbegreppet **48**

9.2 Assymetrisk information **49**

9.3 Adverse selection och moral hazard **49**
9.3.1 Adverse selection 49

9.3.2 Moral hazard 50

10 AVSLUTNING 53

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 59

Artiklar 60

Offentligt tryck 60

Övriga källor 60

RÄTTSFALLSFÖRTECKNING 61

Nämndavgöranden 61

Sammanfattning

Uppsatsens primära syfte är att redogöra för försäkringstagarens upplysningsplikt samt anmälningsplikt vid fareökning. Redogörelsen tar sig uttryck i en jämförelse mellan lag (1927:77) om försäkringsavtal, FAL och förslaget (Ds 1993:39) till ny försäkringsavtalslag, NFAL. Tonvikten i uppsatsen ligger vid begreppet skadeförsäkring. I den avslutande delen av uppsatsen beskrivs de rättsekonomiska teorier som ligger till grund för lagreglerna om upplysningsplikt och fareökning.

Nuvarande FAL har varit gällande sedan år 1927. Det är tydligt att dess lagregler inte är lika förmånliga mot försäkringstagaren som motsvarande regler i NFAL. I NFAL kommer alla skadeförsäkringar att skyddas av samma regler. Detta beror på att NFAL till stor del bygger på lagreglerna i KFL. Skillnaden mellan NFAL och KFL är inte särskilt stor, utan NFAL förtydligar när KFL är oklar. I NFAL regleras upplysningsplikten i 4 kap 1§ till 4§, med undantag för 3§ som således reglerar fareökning. De detaljerade lagregler som finns i nuvarande FAL har blivit ersatta av betydligt färre regler. En annan skillnad är att reglerna om upplysningsplikt och fareökning har ställts samman i ett och samma kapitel.

Upplysningsplikten i nuvarande FAL regleras i 4§ till 10§. Här föreskrivs en spontan upplysningsplikt. Denna innebär att försäkringstagaren har en skyldighet att upplysa om alla förhållanden som är av betydelse för försäkringsgivaren. Undantag från plikten göres vid svek eller handlande som strider mot tro och heder. Bestämmelserna i nuvarande FAL tangerar i detta hänseende 33§ och 36§ AvtL. I NFAL har lagstiftaren istället valt att begränsa försäkringstagarens upplysningsplikt till en svarsplikt. Detta kommer att leda till att det ställs mycket högre krav på försäkringsgivaren än tidigare. Försäkringsgivaren måste bland annat konstruera detaljerade formulär inför ett ingående av försäkringsavtal. De ökade kraven kan eventuellt leda till ökade problem med adverse selection. Adverse selection är ett problem som uppkommer före ett avtals ingående. Det är då mycket svårt för försäkringsgivaren att få tillgång till korrekt information om förhållanden på försäkringstagarens sida som kan vara av relevans för önskat försäkringsskydd. Motsatt resultat kan dock tänkas inträda. Ställer försäkringsgivaren alla relevanta frågor till försäkringstagaren finns det möjlighet att minimera problemen.

Den största skillnaden mellan regleringen av upplysningsplikten i FAL och NFAL är, förutom att den spontana upplysningsplikten övergår i en svarsplikt, att NFAL innehåller en nedsättningsregel i 4 kap 2§ NFAL. Nedsättning skall göras efter skälighet. Konstruktionen bygger på nedsättningsregeln i 31§ KFL. Proratoregeln har dock behållits vid företagsförsäkring.

Lagreglerna avseende fareökning stadgas i 45§ till 50§ i nuvarande FAL. Dessa regler har mycket gemensamt med de om upplysningsplikt. I FAL är reglerna mycket detaljrika. Den subjektiva fareökningen stadgas i 45§ och den objektiva i 46§. Skillnaden är stor mellan reglerna om fareökning i FAL och i NFAL. I NFAL finns endast en lagregel om fareökning. Denna är mer förmånlig än motsvarande regler i FAL. Försäkringstagaren behöver endast anmäla förändringar som är av väsentlig betydelse för skaderisken. Iakttas inte anmälningsplikten kan försäkringsersättningen sättas ned efter skälighet. I 4 kap 3§ NFAL föreskrivs samma nedsättningsregel som den för upplysningsplikten. Det ställs ytterligare ett krav på försäkringsgivaren i NFAL. För att försäkringsgivaren skall kunna företa nedsättning av ersättning krävs att denne först upplyst försäkringstagaren om anmälningsplikten.

Problem med moral hazard kan eventuellt komma att öka genom lagregeln i NFAL. Moral hazard är ett problem som uppkommer efter att ett avtal har ingåtts. Försäkringstagaren har då inte längre samma incitament att vidta försiktighetsåtgärder. Genom att försäkringsskydd erhålles, är försäkringstagaren således inte längre lika aktsam som före försäkringsavtalets ingående. Den skälighetsregel som föreskrivs i NFAL är mer förmånlig än prorata- och kausalitetsregeln i nuvarande FAL. Högre ersättning än tidigare kan därmed komma att utgå trots att försäkringstagaren ha åsidosatt sin anmälningsplikt. Problemen med moral hazard kan dock hållas på en rimlig nivå om försäkringsgivaren upplyser försäkringstagaren om dennes anmälningsplikt samt att normalavdragen i skälighetsbedömningen inte är alltför små.

Sammanfattningsvis kan sägas att NFAL är mer förmånlig för försäkringstagaren än reglerna i nuvarande FAL. Det ställs således högre krav på försäkringsgivaren med den nya lagstiftningen. Denne måste ställa för skaderisken relevanta frågor till försäkringstagaren samt upplysa om anmälningsplikten vid fareökning. Det finns annars en risk för att problem med adverse selection och moral hazard kan komma att öka.

Förord

Under min studietid har ett intresse för ersättningsrätt har vuxit fram.Vid valet av ämne inför examensarbetet har det därmed varit naturligt att välja ett intressant område inom försäkringsrätten. En fascination för rättsekonomi och dess teorier har också hela tiden funnits. Dessa teorier tangerar på många sätt försäkringsrätt i allmänhet men upplysningsplikt och fareökning i synnerhet. Vid författandet av detta examensarbete har därmed båda dessa rättsområden givits utrymme.

Jag vill härmed tacka Francine Wind d´Hersigny för all hjälp med frågor kring uppsatsen. Ett stort tack utgår även till familj och vänner som har stöttat mig under min studietid i Lund.

Slutligen vill jag tacka min handledare Eva Lindell-Frantz för all hjälp.

Fredrik Lihammer, Malmö den 9 mars 2003.

Förkortningar

ARN	Allmänna reklamationsnämnden.
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.
Ds	Departementsserien.
FAL	Lag (1927:77) om försäkringsavtal.
HD	Högsta domstolen.
Kap	Kapitel.
KFL	Konsumentförsäkringslag (1980:38).
NJA	Nytt juridiskt arkiv.
NFAL	Förslag (Ds 1993:39) till ny lag om försäkringsavtal.
PFL	Personförsäkringslag (1986:56).
Prop	Proposition.
RH	Rättspraxis från hovrätt.
SkFL	Skadeförsäkringslag (1989:88).
SOU	Statens offentliga utredningar.
St	Stycke.
SvJT	Svensk juristtidning.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Till grund för alla försäkringsavtal ligger en bedömning av skaderisken i det enskilda fallet. Det är därmed av avgörande betydelse att försäkringsgivaren erhåller korrekt information om försäkringstagarens förhållanden.[1] Försäkringstagaren har en plikt att vid avtalsslutet lämna sådan information till försäkringsgivaren som är av betydelse vid riskbedömningen. Även efter avtalets slutande finns en plikt att anmäla när en fareökande förändring skett. Det som gör försäkringsavtalet speciellt är att försäkringsgivarens prestation är beroende av en framtida oviss händelse.[2]

1.2 Syfte och problemställning

I uppsatsen redogörs det för lagregler om försäkringstagarens upplysningsplikt i lag (1927:77) om försäkringsavtal, FAL och i förslaget (Ds 1993:39) till ny försäkringsavtalslag, NFAL. Lagreglerna om fareökning i dessa båda lagar kommer även att behandlas. Avsikten med redogörelsen är att se vilka förändringar i lagstiftningen som uppkommer vid tillkomsten av NFAL. Tonvikt kommer att läggas vid upplysningsplikt och fareökning avseende skadeförsäkring. Avslutningsvis finns en redogörelse för riskbegreppet samt teorier utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv.

1.3 Avgränsningar

I uppsatsen behandlas upplysningsplikt och fareökning vid skadeförsäkring i nuvarande FAL och i förslaget till ny FAL. Motsvarande regler i konsumentförsäkringslagen KFL behandlas inte i uppsatsen. Försäkringsombudets roll eller mellanmansproblematiken behandlas inte heller. Den avslutande redogörelsen för riskbegreppet och rättsekonomiska teorier har inte för avsikt att vara heltäckande, utan är endast till för att öka förståelsen för bakgrunden till lagreglerna om upplysningsplikt och fareökning.

1.4 Metod och material

I uppsatsen har sedvanlig rättsdogmatisk metod använts. Merparten av doktrinen inom försäkringsrätten är knapphändig och författad för många år sedan. FAL har inte genomgått någon större förändring sedan tillkomsten

[1] Bengtsson, s. 25.
[2] Lindell-Frantz, s. 84.

år1927. Trots detta har FAL sällan blivit omskriven. En möjlig anledning till detta är att en ny FAL under många år har planerats. Förslag (Ds 1993:39) till ny försäkringsavtalslag har ännu inte trätt i kraft.

Viktiga principer inom försäkringsrätten har framkommit vid studerande av rättspraxis. Även två avgöranden i Allmänna reklamationsnämnden har studerats. Dessa avgöranden är dock endast rådgivande.

Doktrin har uteslutande använts vid författandet av den rättsekonomiska delen av uppsatsen.

1.5 Disposition

Uppsatsens första kapitel utgörs av en inledning. Det andra kapitlet lyfter fram historiken kring begreppet försäkring samt allmänna frågor rörande försäkring. Följande kapitel redogör för den för uppsatsen relevanta lagstiftningen. Därefter följer ett kapitel om FAL:s biförpliktelser. Uppsatsens femte kapitel redogör för upplysningsplikten. Utgångspunkten tas i de relevanta lagreglerna i FAL. I sjätte kapitlet följer en översiktlig beskrivning av lydelsen av reglerna avseende upplysningsplikt i förslaget till NFAL. Sjunde kapitlet innehåller en redogörelse för begreppet fareökning. Även i detta kapitel tas utgångspunkten i lagreglerna i FAL. Följande kapitel berör fareökning i förslaget till NFAL på likartat sätt så som i sjätte kapitlet. I det nionde beskrivs riskbegreppet och den rättsekonomiska teorin som ligger till grund för en bedömning av skaderisken. Det avslutande kapitlet utgörs av en sammanfattning där jag redogör för de slutsatser som framkommit under uppsatsens författande.

2 Historik

Försäkringsverksamhet är inte någon ny företeelse utan har djupa historiska rötter. Enligt den grekiske filosofen Aristoteles drevs det försäkringsverksamhet redan i det gamla Babylon. Då i form av en slavförsäkringsanstalt.[3]

Genom industrialismen fick den moderna försäkringsverksamheten sitt genombrott. Den egendom som fanns i fabriker var dyrbar och krävde försäkringar mot bland annat brand. Det första försäkringsbolaget som grundades var Lloyd´s i London år 1700. I England grundades senare försäkringsbolaget Equiteable som sysslade med livförsäkring. Bolaget använde sig tidigt av dödlighetstabeller som var baserade på statistiska modeller.

I Sverige växte begreppet försäkring fram på medeltiden genom så kallade brandstoder. Brandstoder var försäkringar som i praktiken innebar att om en brand uppstod inom ett visst område var samtliga invånare skyldiga att hjälpa till att återuppbygga den skadade egendomen. De första lagreglerna på försäkringsområdet avsåg som i andra länder sjöförsäkring. Dessa regler sammanställdes i 1667-års sjölag. År 1855 grundades det första livförsäkringsbolaget i Sverige.[4]

Nuvarande försäkringsavtalslag FAL från 1927, är den första lag i Sverige som gäller hela försäkringsavtalsrätten. FAL ersatte sjöförsäkringskapitlet i sjölagen. FAL bygger till stor del på försäkringsvillkor som fanns redan före år 1927. Villkoren var då vanligtvis mycket stränga mot försäkringstagarna. Försäkringstagare hade vanligtvis mycket svårt att åberopa sina intressen mot försäkringsgivaren. Ett av syftena med FAL var därmed att skydda försäkringstagarna mot alltför stränga försäkringsvillkor.[5]

2.1 Begreppet försäkring

Försäkring är ett avtal där försäkringstagaren och försäkringsgivaren förbinder sig att följa vissa skyldigheter men även att få del av särskilda rättigheter. Försäkringsgivaren är skyldig att ersätta skador som försäkringen omfattar. Försäkringstagaren har å sin sida skyldighet att betala en premie för sin försäkring. Försäkringsskydd kan antingen vara tvångsmässigt eller frivilligt. Staten bedriver viss försäkringsverksamhet som enskilda individer inte kan välja att ställa sig utanför, som till exempel socialförsäkringssystemet. Försäkringsverksamhet som enskilda

[3] Dawidson m.fl., s.16.
[4] Gauffin, s. 13ff.
[5] Hellner, s. 20.

försäkringsbolag bedriver vilar nästan uteslutande på frivillig grund. Enda undantaget är trafikförsäkringen som är lagstadgad. Trots detta administreras den av enskilda försäkringsgivare.

Försäkringsavtal ingås mellan försäkringsgivare och försäkringstagare som har ett likartat behov av försäkring. En förutsättning för försäkring är att det finns en viss gemenskap avseende risker. Därmed utformas försäkringsavtalen vanligtvis som standardavtal. Omfattningen av försäkringen skall vara sådan att den realiseras när en särskild oviss händelse inträffar. Vid livförsäkring är det dock känt att dödsfall skall inträffa men ovisst när tidpunkten för detta inträffar.[6] Försäkring är således en abstrakt produkt och kan vara svår att jämföra med någon annan produkt. Försäkring blir något konkret först när en skada inträffar.[7]

Vid beräkning av kostnaden för försäkringsskydd beräknas premien utifrån ett statistiskt underlag avseende skaderisker. Ju mer korrekt ett statistiskt underlag är desto säkrare är det att premien fastställs korrekt. För att försäkringsverksamhet ska kunna bedrivas krävs att risken för försäkringsfall är begränsad. Om risken för en skada är mycket omfattande blir det inte möjligt att tillhandahålla denna typ av försäkring.[8] Det måste finnas ett ekonomiskt intresse som är möjligt att försäkra. En sakförsäkring får inte medföra att försäkringstagaren tjänar på att en skada inträffar. När det gäller livförsäkring tillämpas inte detta vinstförbud utan parterna kan avtala om valfritt försäkringsbelopp.[9]

2.2 Försäkringsavtalet

Försäkringsavtal sluts mellan försäkringsgivare och försäkringstagare. Försäkringsgivaren garanterar att mot ett visst vederlag utge ersättning vid en uppkommen skada. Förenklat kan det uttryckas som att försäkringsgivaren tar på sig ett ansvar för det fall att en viss risk skulle realiseras. Försäkringsavtalet bygger på en gemenskap av personer som hotas av likartade risker. Genom fakta om den försäkrade egendomen eller personen, kan försäkringsgivaren sammanställa statistik över hur stor sannolikheten är att en skada skall inträffa.[10] Denna statistiska bedömning är inte helt lätt för försäkringsgivaren att korrekt sammanställa. Försäkringsgivaren är beroende av försäkringstagaren för att kunna göra riktiga kalkyler. Vanligtvis behöver försäkringsgivaren begära information från försäkringstagaren. Vid tecknande av exempelvis livförsäkring, att försäkringstagaren inte är sjuk. Härmed spelar försäkringstagarens upplysningsplikt en mycket viktig roll. Efter att försäkringsavtalet har

[6] Gauffin, s. 6ff.
[7] Dawidson, s. 6.
[8] Gauffin, s. 8.
[9] Gauffin, s. 9.
[10] Bengtsson, s. 11ff.

ingåtts är försäkringsgivaren än mer beroende av försäkringstagarens handlande. Genom att försäkringstagaren handlar på visst sätt kan risken för skadefall öka vilket i sin tur innebär att premien är för låg i förhållande till sannolikheten för att en skada inträffar.[11]

2.2.1 Avtalets ingående

En viktig fråga att allra först uppmärksamma är när försäkringsgivarens ansvarighet inträder. Sådan ansvarighet kan inträda när avtalet ingås men kan även vara beroende av premiens betalning. Det finns inga särskilda formkrav för försäkringsavtal men vanligtvis upprättas ett försäkringsbrev. Avtal kan dock med full giltighet ingås muntligen. Därvid gäller vanliga avtalsrättsliga bestämmelser. Vid avtalsslut för konsumentförsäkringar finns det en kontraheringsplikt som försäkringsgivaren är bunden av. Denna innebär att försäkringsgivaren inte får vägra en försäkringstagare att ingå avtal om försäkring som försäkringsgivaren normalt tillhandahåller allmänheten. Det finns dock ett undantag från denna huvudregel. Om det finns särskilda skäl behöver försäkringsgivaren inte följa kontraheringsplikten[12].

Det finns i dagsläget inte någon kontraheringsplikt för personförsäkringar i FAL. I förslaget till ny FAL skall sådan dock införas. Det kommer trots detta ändå vara möjligt att vägra teckna försäkring om saklig grund föreligger. Absolut kontraheringsplikt föreligger vid tecknande av trafikförsäkring.[13]

Det råder avtalsfrihet enligt FAL avseende betalningstidpunkt av premien. Nämns betalningstidpunkten inte i avtalet, skall första premien erläggas utan uppskov. Betalar försäkringstagaren inte i tid är försäkringsgivaren inte ansvarig för skada som uppkommer medan dröjsmålet består. Försäkringsgivaren är dock skyldig att utge en påminnelse om försäkringstagaren inte har betalt premien. I annat fall kan påföljd inte aktualiseras.[14]

2.2.2 Avtalsvillkoren

Förutom lagstadgad upplysningsplikt reglerar omfattningsvillkoren i försäkringsavtalet försäkringsgivarens ansvar. Parternas skyldigheter och rättigheter regleras också här. Omfattningsvillkoren är vanligtvis mycket detaljrika och omfattande. Försäkringsgivaren måste försöka begränsa sitt ansvar. Försäkringens premie skall motsvara försäkringsgivarens ansvar. Försäkringsgivaren måste även kunna förutse ett eventuellt skadeförlopp.

[11] Bengtsson, s. 24.
[12] 9§ KFL.
[13] Bengtsson, s. 34ff.
[14] 14§ FAL.

Försäkringens omfattning skall inte ge utrymme för vårdslöshet från försäkringstagarens sida.

Villkoren följs vanligtvis av en rad undantag. Dessa undantag uppställs på grund av att försäkringsgivaren anser att vissa skadetyper är olämpliga att ersätta utifrån preventionssynpunkt. Försäkringsgivaren har då inte något ansvar för händelser som faller inom ett sådant undantag.[15]

2.3 Tolkning

Det kan uppstå tvister mellan försäkringsgivare och försäkringstagare vid tolkning av försäkringsvillkor. Försäkringstagaren kan hävda att skaderisken som denne velat skydda sig emot inte undantagits på ett tillräckligt tydligt sätt. Vid tolkning används de allmänna regler som gäller vid tolkning av standardavtal. Det innebär att man bortser från vad den enskilde försäkringstagaren haft för inställning vid avtalsslutet. Vid tolkning av standardavtal tillämpas istället oklarhetsregeln. Denna innebär att ett oklart avtalsvillkor tolkas till nackdel för den som författat det, det vill säga försäkringsgivaren. Denna tolkningsprincip kan ställa till problem vid fastställande av premien, eftersom den inte tar hänsyn till riskgemenskapen. En mer förmånlig tolkning av ett villkor än vad försäkringsgivaren avsett, resulterar i att premien inte längre motsvarar försäkringsskyddet.[16]

Försäkringsvillkor kan precis på samma sätt som i andra typer av avtal jämkas eller lämnas utan avseende med stöd av generalklausulen i 36§ AvtL. Villkoret skall, för att jämkning skall kunna komma ifråga, vara oskäligt till avtalets innehåll, omständigheter vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden eller omständigheter i övrigt.[17]

[15] Bengtsson, s. 36.
[16] Bengtsson, s. 39.
[17] Bengtsson, s. 43.

3 Försäkringsavtalslagen

3.1 Lag (1927:77) om försäkringsavtal

Lag (1927:77) om försäkringsavtal FAL, är en lag som tillämpas på försäkringsavtal som inte faller under konsumentförsäkringslagen KFL, offentlig försäkring eller återförsäkring. FAL är inte heller tillämplig på personförsäkringar, företagsförsäkringar eller kollektiva försäkringar.[18] När annat inte anges i lagen så är reglerna i FAL dispositiva.[19] Regler för alla typer av försäkringar återfinns i 1-34§§. I 35-124§§ återfinns regler för speciella försäkringstyper. I FAL åtskiljs skadeförsäkring från personförsäkring. Inom begreppet personförsäkring faller liv-, olycksfalls- och sjukförsäkring. Inom begreppet skadeförsäkring faller övriga försäkringstyper. Ett undantag från denna systematik utgör återförsäkring som alltid faller under skadeförsäkring trots att denna även kan täcka skadestånd vid personskada.

Bakgrunden till FAL är att försäkringsvillkoren tidigare många gånger hade innehåll av ”oriktig rätt” som Hult uttrycker det. Försäkringsgivaren kunde då göra villkor gällande vilket resulterade i en oskälig bedömning mot försäkringstagaren. Detta innebar att det fanns ett behov av ökat skydd för försäkringstagaren. År 1927 ledde detta fram till bildandet av den FAL som fortfarande är gällande.[20]

Före FAL:s tillkomst rådde avtalsfrihet mellan avtalsparterna och de var hänvisade till försäkringsbrevet för att kunna utreda rättsläget. Försäkringsgivarna ansåg att försäkringsområdet var så komplext att någon enhetlig lagstiftning inte var möjlig. Förespråkarna ansåg dock att många av villkoren var föråldrade och att en lagreglering skulle främja utvecklingen inom försäkringsbranschen.[21] Före FAL:s tillkomst var upplysningsplikten mycket långtgående. När försäkringstagaren uppgav en oriktig uppgift kunde detta således resultera i att all ersättning uteblev. Genom FAL:s tillkomst försvann sådana långtgående upplysningsvillkor.[22]

FAL bygger på rättsgrundsatser som har hämtats från sjörätten men även från försäkringslagarna i Tyskland och Schweiz. Lagkommitten var tvungen att beakta att försäkringsområdet hade en internationell prägel. Det var viktigt att den svenska lagstiftningen inte skulle avvika allt för mycket från den som fanns i andra länder. De svenska, danska, norska och finska

[18] Se KFL samt 1§ 2 st FAL.
[19] Se 3§ 1 st FAL.
[20] Hult, s. 12.
[21] SOU 1925:21 s. 58 ff.
[22] Lindell-Frantz, s. 87.

kommittèerna hade regelbunden kontakt och FAL erhöll många likheter med de andra ländernas lagstiftning.[23]

Vid de vanligaste typerna av skadeförsäkring ersattes så småningom FAL av KFL. KFL tillämpas således vid hem-, villa-, fritidshus-, rese-, trafik- och båtförsäkring. Avsikten vid tillkomsten av KFL var att ge konsumenter en stärkt ställning gentemot försäkringsgivaren.[24] KFL är tvingande lagstiftning om annat inte anges och innebär att ett villkor till nackdel för konsument inte får förekomma. Detta skiljer sig från FAL som till största delen är dispositiv. Kännetecknande för KFL är att försäkringsgivaren aktivt skall iaktta försäkringstagarens intressen. [25]

3.2 Reformering av FAL

Genom lagförslaget (Ds 1993:39), har det lagts fram ett förslag om en ny FAL. Lagförslaget bygger på två betänkanden, Personförsäkringslag (SOU 1986:56) och Skadeförsäkringslag (SOU 1989:88). Dessa båda betänkanden har sammanfogats till ett lagförslag som har för avsikt att ersätta både FAL och KFL. Bakgrunden till lagförändringen är främst att det under många år har framförts kritik mot nuvarande FAL för att den inte i tillräckligt stor utsträckning skyddar försäkringstagaren.[26]

Försäkringsrättskommittèn ansåg att det inte var lämpligt att sammanföra lagregler om person- och skadeförsäkring på det sätt som har skett i nuvarande FAL. Valet föll på en indelning i skilda kapitel. Vid skadeförsäkring innebär förslaget att regelsystemet i KFL i huvudsak behålles med några mindre justeringar. Möjligheten att jämka oskäliga försäkringsvillkor enligt 36§ AvtL bör således fortsättningsvis gälla.[27]

3.3 Nya försäkringsavtalslagen

Utredningsarbetet inom försäkringsavtalsrätten har från början haft till syfte att stärka försäkringstagarnas och särskilt konsumenternas ställning. Ett annat syfte med förändringsarbetet har varit att genomföra en modernisering av regelsystemet. För skadeförsäkringens del kan konsumentskyddet visserligen anses genomfört genom reglerna i KFL.[28]

Ett förslag till en ny FAL presenterades år 1993. Förslaget är anpassat till EU:s försäkringsdirektiv. Avsikten med revideringen av den nuvarande FAL är att avreglera försäkringsmarknaden samt att stärka konsumenters ställning

[23] SOU 1977:84 s. 47.
[24] Prop. 1979/80:9 s. 142.
[25] Bengtsson, s. 19.
[26] Ds 1993:33 s. 126.
[27] Ds 1993:39 s. 133.
[28] Ds 1993:39 s. 126.

i förhållande till försäkringsgivaren. Det har ansetts att nuvarande FAL inte ger ett tillräckligt skydd för försäkringstagare, särskilt när det gäller privatpersoner. Vid företagsförsäkringar föreslås att det skall råda full avtalsfrihet med vissa undantag för tredje man. 36§ AvtL får justera de avtalsvillkor som anses oskäliga. Det finns även ett behov av lagregler som reglerar de kollektiva försäkringarna.[29] Det är ännu inte fastställt när den nya lagen skall träda i kraft.

[29] Ds 1993:39 s. 128.

4 Försäkringstagarens förpliktelser

4.1 Gränsdragning mellan huvud-förpliktelse och biförpliktelse

Den viktigaste förpliktelsen för försäkringstagaren att uppfylla är att betala försäkringspremien. Detta brukar kallas för huvudförpliktelsen. De övriga förpliktelser som försäkringstagaren är skyldig att iaktta kallas för biförpliktelser. Det finns en rad olika biförpliktelser. En del följer av lagstiftningen och en del av det individuella försäkringsavtalet.[30]

4.2 Biförpliktelser

Upplysningsplikten innebär att försäkringstagaren före försäkringsavtalets ingående skall redogöra för försäkringsgivaren om olika förhållanden som berör försäkringen. Syftet med denna upplysningsplikt är att försäkringsgivaren korrekt skall kunna fastställa skaderisken och därmed premiens storlek. Upplysningsplikten i FAL stadgas i 4§ till 10§.[31]

Reglerna om fareökning handlar också om upplysningsplikt. Här gäller det istället omständigheter som inträffar eller förändras efter att försäkringsavtalet har ingåtts och som resulterar i att skaderisken ökar. Lagreglerna om fareökning stadgas i 45§ till 50§ FAL.[32]

Försäkringstagaren har en skyldighet att iaktta de säkerhetsföreskrifter som följer av det enskilda försäkringsavtalets villkor. Denna biförpliktelse följer av 51§ FAL.[33]

Räddningsplikt innebär att försäkringstagaren har en plikt att vidta åtgärder när en skada redan har inträffat. Försäkringstagaren har i en sådan situation en skyldighet att begränsa eller avvärja skadan. Åtgärder till avvärjande av fara som skall vidtas följer av 52§ FAL.[34]

Framkallande av försäkringsfall innebär att försäkringstagaren inte uppsåtligen eller av vårdslöshet får framkalla skada så att försäkringen tas i anspråk. Biförpliktelsen stadgas i 18§ till 20§ FAL.[35]

[30] Bengtsson, s. 51.
[31] SOU 1925:21 s. 68-81.
[32] SOU 1925:21 s. 133-139.
[33] SOU 1925:21 s. 139-141.
[34] SOU 1925:21 s. 141.
[35] SOU 1925:21 s. 91-94.

Biträdandeplikten innebär att försäkringstagaren vid reglering av skada skall lämna den information till försäkringsgivaren som denna behöver för att kunna bedöma skaderisken. Plikten innebär även att försäkringstagaren skall biträda vid en eventuell utredning. Biträdandeplikten följer av 21§ FAL.[36]

[36] SOU 1925:21 s. 94-96.

5 Upplysningsplikt i lag (1927:77) om försäkringsavtal

5.1 Allmänt

Det är mycket viktigt för försäkringsgivaren att erhålla så detaljerad information som möjligt om alla omständigheter och förhållanden som finns på försäkringstagarens sida. Är risken för skada hög riskerar försäkringstagaren att stå helt utan försäkringsskydd, inte omfattas av alla moment i försäkringen eller betala en för hög premie.[37]

Före försäkringsavtalslagens tillkomst ansågs upplysningsplikten som absolut vilket ledde till att försäkringsavtalet var ogiltigt om försäkringstagaren brustit i sin information till försäkringsgivaren.[38] Denna påföljd aktualiserades oavsett vad som låg bakom åsidosättandet. Försäkringsbranschen har förändrats på så sätt att det inte längre enbart finns ett fåtal riskomständigheter som ligger till grund för avtalet. Resultatet har blivit att försäkringsgivaren inte helt har kunnat överlåta upplysningsplikten till försäkringstagaren. Försäkringsgivaren måste därmed ställa relevanta frågor till försäkringstagaren vid avtalets ingående. Upplysningsplikten kan på detta sätt mer ses som en svarsplikt. Upplysningsplikten skall dock fortfarande ses som en självständig plikt som skall uppfyllas av försäkringstagaren. Lagstiftningen håller således fast vid att upplysningsplikten är självständig och inte bara omfattar sådant som nämns i ett frågeformulär.[39]

Det kan många gånger vara svårt för försäkringstagaren att veta vilka omständigheter som är av betydelse för riskbedömningen. För att kunna avgöra om upplysningsplikten har blivit åsidosatt krävs att det är känt när en viss förpliktelse skall vara uppfylld. FAL stadgar att försäkringstagaren skall uppfylla upplysningsplikten vid avtalets ingående.[40] I de fall då det inte finns formkrav på hur försäkringsavtalet skall ingås blir parterna bundna när samstämmiga viljeförklaringar har utbytts, så kallat konsensualavtal.[41] Att märka här är att den tidpunkt då ansvarstiden börjar att löpa inte är den samma som avtalets ingående. FAL stadgar att upplysningsplikten bör fullgöras senast när bindande avtal kommer till stånd. Upplysningsplikten omfattar då alla omständigheter som är eller borde vara kända för

[37] Hult, s. 37.
[38] Hult, s. 40.
[39] Hult, s. 45.
[40] 4-10§§ FAL.
[41] Adlercreutz, s. 47.

försäkringstagaren när anbudsgivaren tar del av anbudstagarens rena accept.[42]

Den tidpunkt då upplysningsplikten skall fullgöras är av betydelse för avgränsningen av vilka omständigheter som försäkringstagaren är skyldig att meddela försäkringsgivaren.[43] Denna tidpunkt är även av stor betydelse för att fastställa när försäkringstagaren skall anses ha varit i god tro.

Det är som tidigare nämnts, av avgörande vikt att försäkringsgivaren får vetskap om alla omständigheter som ligger till grund för försäkringsavtalet. Alla dessa upplysningar är nödvändiga för att statistiskt korrekt kunna bedöma risken för skada. Är risken hög kan försäkringsgivaren vägra att ingå avtal. I annat fall erlägger försäkringstagaren en premie som svarar mot den skaderisk som föreligger. Den ursprungliga anledningen till att försäkringstagaren har ålagts en upplysningsplikt är att försäkringsgivaren inte har tillgång till all den relevanta information som ligger till grund för en bedömning av skaderisken. [44]

Det är viktigt att ha vetskap om när upplysningsplikten skall vara uppfylld. I 4§ till 10§ FAL stadgas vilken tidpunkt som skall vara den adekvata då upplysningsplikten skall uppfyllas. Det talas här om att tidpunkten för avtalets slutande skall vara den riktiga tidpunkten. Frågan är då vad som menas med avtalsslutet. Hellner menar att det kan vara när ansökan om försäkring lämnas, när accepten avsänds eller när försäkringsgivaren tar del av accepten. Hellner anser att upplysningsplikten är uppfylld när en accept avsänds eller när premien börjar att löpa. Det finns dock olika åsikter om detta. [45]

En annan viktig fråga i detta sammanhang är begreppet identifikation. Identifikation realiseras när någon annan än försäkringstagaren bryter mot upplysningsplikten. När ett åsidosättande av upplysningsplikten sker, är det frågan om det skall väga lika som om försäkringstagaren själv gjort sig skyldig till det. Det finns ännu inte något avgörande i praxis vad gäller frågan om identifikation. I de fall då försäkringstagaren inte själv varit närvarande vid ingåendet av försäkringsavtalet utan har företrätts av ett ombud med behörighet att ingå avtal, sker troligtvis identifikation. Detta innebär att försäkringstagaren omfattas av de skyldigheter samt rättigheter som stadgas i försäkringsavtalet. När försäkringstagarens familjemedlemmar har kännedom om förhållanden som försäkringstagaren inte är medveten om sker troligtvis inte någon identifikation. Identifikation sker inte heller om en person tecknar försäkring för annans räkning, till exempel livförsäkring och inte känner till att försäkringstagaren lider av en viss sjukdom.[46]

[42] Lindell-Frantz, s. 90.
[43] Prop. 1979/80:9, s. 143.
[44] Hult, s. 37 ff.
[45] Hellner, s. 156.
[46] Hellner, s. 293.

Vad som är intressant för försäkringsgivaren att känna till vid bedömning av skaderisken är svårt att fastställa. Risken kan bedömas genom tre olika metoder. En objektiv metod kan svara på vad försäkringsbranschen i allmänhet ser som viktigt. Ett andra sätt är att titta på försäkringsgivarens egen praxis. Den subjektiva. Slutligen finns det en metod som innebär att domstolarna självständigt avgör vad som har betydelse vid bedömningen av skaderisken. Hult förespråkar den objektiva metoden. Dock vidhåller Hult att om försäkringsgivaren i ett formulär efterfrågar en speciell uppgift så skall även denna anses ha betydelse vid riskbedömningen. I praxis har däremot den subjektiva metoden haft störst betydelse.[47]

Hellner menar att försäkringstagaren är skyldig att i efterhand rätta en oriktig uppgift. Detta bör gälla även i de fall då försäkringstagaren lämnat en oriktig uppgift i god tro. Hellner klargör att försäkringsgivaren har en uppsägningsrätt som följer av 5§ 2 st. Uppsägningsrätten är inte begränsad av att försäkringstagaren har förtigit eller lämnat en oriktig uppgift i god tro. Det borde därmed ligga i försäkringstagarens intresse att rätta till sina uppgifter.[48]

Upplysningsplikten kan i vissa fall vara begränsad.[49] Har försäkringsgivaren ägt eller bort äga kännedom om det rätta förhållandet är en oriktig uppgift eller ett förtigande utan inverkan på försäkringsgivarens ansvar. När exempelvis försäkringsgivaren har vidtagit någon undersökning av den försäkrade egendomen. Försäkringstagaren är då inte skyldig att upplysa om något förhållande som försäkringsgivaren borde ha upptäckt vid en sådan inspektion. Upplysningsplikten omfattar endast sådana omständigheter som har betydelse för försäkringsgivaren när risken för skada skall fastställas. Försäkringsgivaren har bevisbördan för att omständigheten är av betydelse.[50]

När försäkringstagaren företräds av en agent sker anlitandet helt på egen risk. I det enskilda fallet görs det en bedömning av om försäkringstagaren får anses vara ansvarig för ett åsidosättande av upplysningsplikten. Vanligtvis fyller agenten i ett frågeformulär. Försäkringstagaren skall därefter kontrollera riktigheten i de uppgifter som agenten har lämnat.[51] FAL skyddar försäkringstagaren i de fall då ett åsidosättande skett, men det inte kan läggas försäkringstagaren till last på grund av ett culpöst handlande. Därmed har 5 och 7§§ FAL gjorts indispositiva. I övriga fall då ett åsidosättande kan läggas försäkringstagaren till last stadgas i 6 och 7§§ 2 st FAL.[52]

[47] Hult, s. 47.
[48] Hellner, s. 157.
[49] 9§ FAL.
[50] Hellner, s. 161.
[51] Hult, s. 57.
[52] Hult, s. 59.

FAL föreskriver inte att försäkringsgivaren har någon undersökningsplikt. I en del fall kan det dock tänkas att försäkringsgivaren kan få nackdel av att han har förhållit sig passiv. Detta kan till exempel vara fallet när försäkringstagaren angett motsägelsefulla eller oklara uppgifter i ansökan.[53] Försäkringsgivaren kan i ett sådant fall inte aktualisera någon påföljd. Detta gäller om de korrekta uppgifterna framkommit vid en undersökning.

I en del fall har försäkringstagaren endast angett skaderisken genom att bekräfta olika förtryckta frågor i ett ansökningsformulär. Enligt förarbetena till FAL skall en omständighet som inte stämmer överens med vad som uppgivits i avtalet inte automatiskt betraktas som ett brott mot upplysningsplikten. Hänsyn skall i det enskilda fallet tas om huruvida klausulen varit tillräckligt tydlig. Förarbetena säger även att det generellt sett är olämpligt att använda sådan typ av formulär vid ansökan om försäkring.[54]

FAL föreskriver att upplysningsplikten omfattar omständigheter som försäkringstagaren haft vetskap om när försäkringsavtalet ingicks. Bevisbördan för detta ligger på försäkringsgivaren.[55] Bevisbördan för att en uppgift är oriktig ligger på försäkringsgivaren.[56] Det är osäkert om denna princip även gäller vid ett förtigande. Det kan eventuellt vara lättare för försäkringstagaren att visa att en aktuell uppgift faktiskt lämnats till försäkringsgivaren. I de fall då det hävdas oaktsamhet, är det försäkringstagaren som skall visa på att han inte har insett eller bort inse att en oriktig uppgift lämnats. Vid ett förtigande ligger samma beviskrav på försäkringstagaren.[57] Det finns dock ett avgörande som går mot denna princip. I detta avgörande i HD placerades bevisbördan på försäkringsgivaren. Detta går helt emot vad som uttryckligen sägs i förarbetena.[58] Det är troligtvis lättare för försäkringstagaren att visa på att han har iakttagit all den omsorg som kan krävas av honom än att försäkringsgivaren skall visa på motsatsen.

Enligt FAL har försäkringsgivaren alltid rätt att helt eller delvis vara fri från ansvar när förutsättningarna för påföljd har uppfyllts. Detta gäller dock inte vid god tro hos försäkringstagaren. Undantag från denna princip sker även när försäkringstagaren av vårdslöshet åsidosatt sin upplysningsplikt och detta inte har påverkat premien. Då utgår inte någon påföljd enligt proratataregeln. Det är dock osäkert om upplysningsplikten i ett sådant fall verkligen har åsidosatts. Proratataregeln är dock inte på något sätt tvingande.

FAL föreskriver att försäkringstagaren skall visa på att det saknas ett samband mellan inträffad skada och åsidosättande av upplysningsplikten. Frågan är om beviskravet är tillräckligt starkt.

---

[53] Bentzon och Christensen, s. 46.
[54] Prop. 1979/80:9 s. 143.
[55] NJA 1949 s. 786 och Hellner, s. 158.
[56] Hellner, s. 153.
[57] Hellner, s. 158.
[58] NJA 1937 s. 648.

5.2 Svek samt tro och heder

5.2.1 Svek

Den inledande lagregeln rörande upplysningsplikt är 4§ FAL. Denna regel stadgar att försäkringsavtalet är ogiltigt om försäkringstagaren svikligen uppgivit eller förtigit någon omständighet som kan antagas vara av betydelse för försäkringsgivaren. Förfarandet skall ha skett vid avtalets slutande. Denna lagregel omfattar således både oriktiga uppgifter som har lämnats aktivt men även passivt handlande från försäkringstagarens sida. Samma följd uppkommer om försäkringstagaren uppgivit eller förtigit förhållande under sådana omständigheter att det skulle strida mot tro och heder att åberopa försäkringsavtalet.

Av 4§ FAL framgår att upplysningsplikten endast avser sådant som är av betydelse för försäkringsgivaren att känna till. Detta kan sägas utgöra den yttre gränsen för upplysningsplikten. Lagregeln hänvisar till ogiltighetsregeln i 30§ AvtL. När svek och handlande mot tro och heder föreligger blir försäkringsavtalet således ogiltigt. Ogiltighet gäller till skillnad från andra avtal att försäkringsgivaren håller kvar den del av premien som avser tid som förflutit före att ogiltigheten inträtt.[59] Försäkringsgivaren skulle i annat fall komma i en situation som är mycket ofördelaktig. Hellner menar att det skulle vara alltför gynnande för försäkringstagaren att låta denne få tillbaka erlagd premie. Försäkringsgivaren har alltså rätt att behålla denna del av premien. Hellner fastslår även att ett försäkringsavtal kan bedömas som delvis ogiltigt om den svikliga handlingen eller uppgiften endast rör en specifik del av försäkringen.[60]

Som tidigare nämnts tillämpas 30§ avtalslagen vid svek. I 30§ 1st AvtL stadgas att när en part genom svikligt förledande framkallat en rättshandling eller insett, bort inse att motparten blev svikligen förledd skall rättshandlingen inte vara gällande mot den förledde. I de fall då en part svikligen uppgivit eller förtigit omständigheter som kan vara av betydelse skall det ses som om denne framkallat handlingen. Det presumeras således att det svikliga agerandet har framkallat en viss rättshandling. Det kan dock vara mycket svårt att bevisa. Har uppgifter lämnats av tredje man gäller inte den omvända bevisbördan utan bara om försäkringstagaren själv lämnat uppgifterna.[61]

För att uppsåtligt åsidosättande av upplysningsplikten skall anses föreligga krävs att försäkringstagaren har känt till de verkliga omständigheterna men

[59] Hellner, s. 147.
[60] Hellner, s. 153.
[61] Adlercreutz, s. 223, 247.

undanhållit information från försäkringsgivaren. För att full ersättning inte skall utgå krävs att försäkringstagaren svikligen har velat förleda försäkringsgivaren. Försäkringstagarens handlande bör då ses som svek. Det finns då således möjlighet att ogiltighetsförklara avtalet enligt 30§ eller 33§ AvtL. Det finns även en möjlighet att försäkringsgivaren kan undgå ansvar enligt 36§ AvtL.

Inom begreppet svek faller både felaktigt lämnade uppgifter samt förtigande av uppgifter.[62] Vid bevisning för att svek föreligger förutsätts det att försäkringstagaren haft vetskap om att en uppgift som har lämnats var felaktig. Hellner visar dock på fall då underlåtenhet att få vetskap om viss uppgift utgör svikligt förfarande. Det kan exempelvis ske genom tecknande av försäkring med orimligt hög försäkringssumma eller på egendom som inte ägs av försäkringstagaren. Detta torde enligt Hellner vara fullbordat svek. Även i dessa fall kan 30§ och 33§ AvtL tillämpas. Försäkringsgivaren skall göra antagligt att de oriktiga eller förtigna uppgifterna skulle vara av betydelse för denne.[63]

Rättspraxis på området är mycket sparsamt förekommande. Detta beror troligtvis på att 30§ AvtL skall tillämpas restriktivt. Det är mycket svårt för försäkringsgivaren att bevisa att försäkringstagaren har agerat på ett svikligt sätt. Det finns dock ett fåtal exempel från praxis när det varit möjligt för försäkringsgivaren att bevisa att försäkringstagaren agerat svikligt. NJA 1936 s. 136 gällde tecknande av brandförsäkring för hästar. Stallet i vilket hästarna fanns ägdes av annan person än hästägaren. Det fanns inte någon försäkring tecknad för stallet. Byggnaden eldhärjades och hästarna skadades så svårt att de fick avlivas. Försäkringstagaren och tillika hästägaren begärde ersättning för hästarna med totalt 40.000 kronor. De fem hästarna var dock egentligen inte värda mer än 5.000 kronor. Försäkringsgivaren hävdade då att försäkringstagaren svikligen hade lämnat felaktiga uppgifter. HD slog fast att försäkringstagaren hade försökt att vilseleda försäkringsgivaren avseende hästarnas värde och att ersättning inte skulle utgå. HD hänvisade i sin bedömning till 4§ FAL samt 30§ AvtL. Två ledamöter var skiljaktiga och ansåg att handlandet istället stred mot tro och heder enligt 4§ FAL och 33§ AvtL.

Ett annat avgörande, i den annars sparsamma praxis, är RH 1994:123. I detta fall ansåg hovrätten att det inte var klarlagt att försäkringstagaren hade handlat på ett svikligt sätt. Försäkringstagaren hade tagit kontakt med en försäkringsmäklare. Försäkringstagaren hade inte någon försäkring på grund av att försäkringsgivaren hade sagt upp försäkringen som ett resultat av många skador. Några år efter att försäkringsgivaren vägrat försäkringstagaren försäkringsskydd, kontaktade försäkringstagaren mäklaren för att denne skulle höra med försäkringsgivaren om det nu fanns möjlighet att teckna försäkring. Avtal ingicks, men en tid senare inträffade

[62] Hellner, s. 152.
[63] Hellner, s. 153.

en stor brand som resulterade i omfattande skador på försäkringstagarens egendom. Försäkringsgivaren vägrade då att betala ut någon ersättning för de uppkomna skadorna. De skäl som anfördes var att mäklaren och försäkringstagaren vid tiden för ansökan om försäkring inte informerat försäkringsgivaren om att det tidigare hade vägrats försäkring på grund av hög skadefrekvens. Hovrätten ansåg att försäkringstagaren lämnat tillräckliga uppgifter till mäklaren varför denne inte skulle anses ha uppträtt svikligt.[64]

5.2.2 Tro och heder

Den lagregel som avser tro och heder återfinns i 33§ AvtL. Denna säger att en rättshandling som annars skulle vara att anse som giltig inte skall göras gällande om omständigheterna när rättshandlingen företogs var sådana att det skulle strida mot tro och heder att åberopa rättshandlingen. Utöver detta krävs att den mot vilken rättshandlingen företogs måste antagas ägt vetskap om de nämnda omständigheterna. Det förfarande som anses som otillbörligt är att försäkringstagaren åberopar en viss rättshandling med vetskap om de omständigheter som leder fram till rättshandlingen. Det kan exempelvis vara oriktiga uppgifter vid ingåendet av ett försäkringsavtal. Försäkringstagaren behöver dock inte ha uppfattat sitt handlande som stridande mot tro och heder.[65]

Ett exempel på hur lagregeln om tro och heder tillämpas i praxis, är NJA 1986 s. 748. I detta avgörande hade en kollision mellan två fordon skett. En av bilföraren tog på sig vållandet direkt efter olyckan. Senare tog han dock tillbaka sitt medgivande och sade att han efter olyckan varit så uppskärrad att han tagit på sig ansvaret trots att ansvaret inte låg på honom. HD slog fast att bilföraren inte kan ha varit så uppskärrad efter olyckan att han inte kunde bedöma situationen. HD avvisade här tillämpning av 33§ AvtL. Ett skäl till att lagregeln sällan tillämpas kan vara att det är lättare att uppfylla kraven på tillämpning av 36§ AvtL.[66]

5.3 God tro och ond tro

5.3.1 God tro

FAL har ett skydd för försäkringstagare som i god tro lämnar oriktiga uppgifter till försäkringsgivaren. I 5§ FAL stadgas att en oriktig uppgift som har lämnats är utan betydelse om det kan antagas att försäkringstagaren varit i god tro. Vid oriktiga uppgifter skall försäkringstagaren styrka att denne varken insett eller bort inse uppgiftens oriktighet.[67] Det faktum att

[64] RH 1994:123.
[65] Adlercreutz, s. 260.
[66] NJA 1986 s. 748.
[67] Hult, s. 52.

försäkringstagaren faktiskt varit okunnig om det rätta förhållandet är inte av betydelse. Försäkringstagaren måste även visa att han inte bort inse att uppgiften var oriktig. Det innebär att försäkringstagaren inte skall ha varit culpös genom att utgå ifrån att uppgiften var riktig när han borde ha kontrollerat riktigheten beroende på tidigare erfarenhet. Vid förtigande är frågan om försäkringstagaren är skyldig att företa särskilda efterforskningar. FAL berör inte vidare denna fråga. Det kan dock nämnas att om försäkringstagaren med uppsåt underlåter att få vetskap om något särskilt förhållande kan sådant handlande anses strida mot tro och heder.[68]

5§ stadgar att när en försäkringstagare har lämnat en oriktig uppgift i god tro skall denne inte drabbas av påföljd. Försäkringstagaren anses ha varit i god tro när "all den omsorg som skäligen kan krävas av en klok och omtänksam person i hans ställning" har iakttagits. Enligt förarbetena till FAL är det försäkringstagaren som har bevisbördan för sin goda tro. Försäkringsgivaren skall dock kunna visa att en viss uppgift är felaktig.[69] Har det funnits anledning att företa undersökning innan försäkringstagaren lämnade uppgifter till försäkringsgivaren, anses försäkringstagaren som vårdslös om denne inte har gjort en tillräcklig undersökning. Det ställs högre krav på en person med vana att ingå försäkringsavtal i näringsverksamhet än en konsument som tecknar försäkring för enskilt bruk. Domstolarna följer vad som sägs i förarbetena och tar i sin bedömning hänsyn till vem som är försäkringstagare i det enskilda fallet.[70]

Det finns exempel i praxis på när en försäkringstagare inte anses ha brutit mot upplysningsplikten trots ett förtigande av vissa omständigheter.[71] I ett avgörande hade försäkringstagaren ansökt om att få teckna en företagsförsäkring. I sin ansökan uppgav försäkringstagaren att denne inte sedan tidigare var dömd för brott eller blivit dömd till sluten psykiatrisk vård, vilket senare visade sig inte vara sant. Inbrott ägde rum i företagets lokaler. Försäkringsgivaren ville då inte betala ut någon ersättning med hänvisning till att försäkringstagaren gjort sig skyldig till brott mot upplysningsplikten. I detta fall gav HD inte någon motivering till sitt beslut att försäkringstagarens upplysningsplikt inte omfattade de förtigna uppgifterna.

Förarbetena till FAL föreskriver att den part som åberopar försäkringsavtalet skall göra antagligt att en oriktig uppgift har lämnats i god tro.[72] Beviskraven är dock inte särskilt högt ställda. Försäkringstagaren anses inte ha varit i god tro när denne bort inse att uppgifterna var oriktiga. Skall en eventuell ogiltighetsförklaring ske enligt 33§ AvtL, måste försäkringsgivaren visa att försäkringstagaren ”måste antagas” inse att de oriktiga uppgifterna haft en avgörande betydelse för avtalet.

[68] Hult, s. 54.
[69] SOU 1925:21 s. 71ff.
[70] Hult II, s. 52.
[71] NJA 1971 s. 502.
[72] NJA II 1927 s. 360.

I NJA 1937 s. 648 hade försäkringstagaren ingått ett försäkringsavtal avseende livförsäkring. En kort tid före avtalets ingående hade försäkringstagaren varit på läkarundersökning. Vid denna undersökning konstaterade läkaren att försäkringstagaren led av ett hjärtfel. Vid tidpunkten för ansökan om livförsäkring uppgav försäkringstagaren sig vara fullt frisk. En kort tid efter att försäkringsavtal hade ingåtts avled försäkringstagaren. Försäkringsgivaren vägrade då att betala ut någon ersättning till de anhöriga med hänvisning till att läkaren hade informerat försäkringstagaren om hjärtfelet. Försäkringstagaren hade således brutit mot upplysningsplikten. HD slog fast att det inte ansågs vara styrkt att läkaren hade informerat försäkringstagaren om hur allvarligt hjärtfelet var. Försäkringsersättning utgick därmed till de anhöriga. I detta fall lade domstolen bevisbördan på försäkringsgivaren och följde därmed inte de grundtankar som finns bakom FAL.[73] Avgörandet har kritiserats för att det inte är förenligt med lydelsen i 5§ FAL.[74]

I ett annat fall lades bevisbördan istället på försäkringstagaren.[75] Här var försäkringstagaren näringsidkare och inte konsument som i tidigare nämnda fall. Försäkringstagaren nämnde inte att alla maskiner inte hade tagits upp i det formulär som försäkringsgivaren tillhandahållit inför tecknandet av försäkringen. Anledningen var att maskinerna inte användes för tillfället. HD slog fast att försäkringstagaren bort inse att genom att utelämna maskinerna i formuläret, denne gjort sig skyldig till att av oaktsamhet lämnat oriktig uppgift.

I 5§ 2st FAL stadgas att försäkringsgivaren har rätt att vid skadeförsäkring säga upp försäkringsavtalet med en uppsägningstid om fjorton dagar. Det är kanske inte skäligt om försäkringsgivaren skulle vara bunden av ett avtal som har ingåtts på oriktiga uppgifter. Den fastställda premien är då inte i proportion till skaderisken. Denna uppsägningsrätt från försäkringsgivarens sida finns inte vid personförsäkring. Anledningen är sociala skäl. Försäkringstagarens hälsa kan ha förändrats och att det därmed inte skulle vara möjligt att teckna en ny försäkring om den befintliga blivit uppsagd. När försäkringstagaren i god tro lämnat en oriktig uppgift vid tecknandet av personförsäkring, får denne även i framtiden åtnjuta försäkringsskydd. [76]

5.3.2 Ond tro

Till skillnad från vad som nämnts tidigare, kan försäkringstagaren även lämna oriktiga uppgifter i ond tro. Detta regleras i 6§ FAL. Här stadgas vad som gäller när försäkringstagaren i annat fall än som stadgas i 4 och 5§§ FAL lämnar oriktiga uppgifter till försäkringsgivaren. Uppgifterna lämnas

[73] Karlgren, s. 233.
[74] "kan det antagas att försäkringsgivaren…..varken insett eller bort inse".
[75] NJA 1940 s. 280.
[76] SOU 1925:21 s. 73.

utan vetskap om att de är oriktiga. Försäkringsgivaren är fri från ansvarighet om försäkringsskydd hade vägrats om korrekt information från början förelegat.[77] Hade försäkring trots detta meddelats men till en premie som står i proportion till skaderisken, skall ansvaret jämkas.[78] Avser den tecknade försäkringen sjö- eller transportförsäkring är försäkringstagaren endast ansvarig om den lämnade oriktiga uppgiften saknar betydelse för skadans omfattning eller inträffande. 6§ 2 st FAL beskriver den så kallade prorataregeln och 3 st kausalitetsregeln. Vid vissa tillfällen kan det således förekomma att försäkringstagaren lämnar en oriktig uppgift mot bättre vetande men att denne egentligen inte har som avsikt att vilseleda försäkringsgivaren. Sådana situationer faller in under lagregeln i 6§ FAL.[79]

Lagregeln i 6§ FAL kan även bli tillämplig om försäkringsgivaren inte kan bevisa ett svikligt förfarande eller om försäkringstagaren har brutit mot tro och heder. Då tillämpas regeln även i de fall när försäkringstagaren inte har insett men bort ha inse att en lämnad uppgift är oriktig. Ett annat fall då 6§ kan tillämpas är när försäkringstagaren inte undersöker huruvida en uppgift är riktig eller inte och därefter lämnar denna till försäkringsgivaren. I ett sådant fall kan försäkringstagaren anses vara i ond tro om det med skälig omsorg är möjligt att ta reda på att uppgiften var oriktig. Samma resultat uppkommer om försäkringstagaren av glömska eller vårdslöshet lämnar en oriktig uppgift till försäkringsgivaren.[80]

I vissa fall får försäkringstagaren vetskap om att en lämnad uppgift som denne tidigare lämnat till försäkringsgivaren var oriktig. I en sådan situation bör försäkringstagaren underrätta försäkringsgivaren om detta. Vid skadeförsäkring kan försäkringsgivaren annars säga upp försäkringsavtalet. Kontaktar försäkringstagaren inte försäkringsgivaren kan dennes handlande eller passivitet ses som fareökning. Samma regler gäller dock inte vid personförsäkring.[81]

Det finns inte något avgörande i HD då en försäkringstagare har ansetts vara i ond tro enligt 6§ FAL. Sådana avgöranden finns dock i andra instanser. I ett avgörande av ARN ansökte en försäkringstagare om att få teckna livförsäkring. [82] I ansökningshandlingarna uppgav försäkringstagaren att det inte förekom någon behandling för sjukdom, skada eller handikapp. Försäkringstagaren uppgav även att han inte varit sjukskriven i mer än en månad under de senaste tre åren. Försäkringstagaren avled av en hjärtinfarkt en kort tid efter avtalets ingående. Det kom då till försäkringsgivarens kännedom att försäkringstagaren vid tidpunkten för försäkringens tecknande varit deprimerad samt led av diabetes. Försäkringstagaren hade även under en lång period tagit medicin mot depression. ARN ansåg att

[77] 6§ 1 st FAL.
[78] 6§ 2 st FAL.
[79] SOU 1925:21 s. 74-75.
[80] SOU 1925:21 s. 74.
[81] Hellner, s. 156 ff.
[82] ARN (1996-1992).

försäkringstagaren vid ansökningstidpunkten borde ha insett att lämnad uppgift var oriktig. Försäkringsgivaren hade troligtvis inte låtit försäkringstagaren teckna försäkring om de riktiga uppgifterna från början lämnats.

I ett annat avgörande som även det handlar om livförsäkring uppgav försäkringstagaren att hon inte behandlades för någon sjukdom. Försäkringstagaren insjuknade en tid senare i en lungsjukdom. Försäkringsgivaren vidtog då utredning. Vid utredningen uppdagades att försäkringstagaren ett år före tecknandet av försäkringen varit inblandad i en trafikolycka och fick då näsfraktur samt wiplashskada. Försäkringsgivaren hävdade att försäkring aldrig hade varit möjlig att teckna om dessa omständigheter varit kända vid avtalstidpunkten. Även i detta fall kom ARN till den slutsatsen att försäkringstagaren vid tidpunkten för försäkringsavtalets ingående inte hade fått teckna den aktuella försäkringen om alla omständigheter då varit kända. [83]

5.3.3 Proratarегeln

I de fall när försäkringstagaren försummar upplysningsplikten utan att handla på sätt som strider mot tro och heder gäller särskilda regler. Försäkringsgivaren kan då bli helt befriad från ansvar. Resultatet kan även jämkas enligt den så kallade proratarегeln.[84]

När försäkringstagaren underlåter att lämna uppgifter som denne insett eller bort inse kan vara av betydelse för försäkringsgivaren kan försäkringsgivaren bära ett begränsat ansvar eller vara helt fri från ansvar.[85] Ansvar fastställs efter samma bedömning som sker i 6§. I de fall då försäkringsgivaren vill vara helt fri från ansvar krävs det att förtigandet anses som vårdslöst. Försäkringsgivaren måste utan oskäligt uppehåll meddela försäkringstagaren om detta. I annat fall kan försäkringsgivaren inte senare åberopa oriktiga uppgifter om inte det föreligger svek eller förfarande som strider mot tro och heder.[86]

Proratarегeln stadgas i 6§ 2st FAL. Proratarегeln innebär att försäkringstagaren endast är ansvarig för en så stor del av skadan som motsvarar erlagd premie. Proratarегeln utgår således från vilken premie som har erlagts och jämför denna men den premie som borde ha erlagts.[87] Hade försäkringsavtalet byggt på andra villkor om försäkringsgivaren känt till de verkliga omständigheterna, skall de villkoren tillämpas istället. Bevisbördan ligger hos försäkringstagaren.[88]

[83] ARN (1998-0379).
[84] 6§ 1 och 2 st FAL.
[85] 7§ FAL.
[86] 9§ FAL.
[87] Hellner, s. 200.
[88] NJA II 1927 s. 365.

Det har framförts kritik mot tillämpningen av proratataregeln. Vid tillämpning tas det in försäkringsvillkor som inte har funnits med i bedömningen från början. Detta innebär att det blir svårt för försäkringstagaren att anpassa sitt handlande.[89] Det kan vara förknippat med stora svårigheter att i efterhand bedöma vilka beslut försäkringsgivaren tagit om denne vid avtalets ingående haft tillgång till korrekt information. I praktiken innebär detta att försäkringstagaren under en period betalt premier och kan trots detta stå helt utan ersättning vid skada.[90] Proratataregelns utformning i nuvarande FAL är således strängare mot försäkringstagaren än motsvarande regel i KFL.[91]

Proratataregeln tillämpas vid förseelse mot upplysningsplikten samt vid fareökning med undantag för sjö- och transportförsäkring. Vid fastställande av påföljd vid brott mot upplysningsplikten och när försäkringstagaren varit i ond tro är reglerna dispositiva. I dessa fall kan försäkringsgivaren välja mellan att tillämpa proratataregeln eller kausalitetsregeln.Vid fareökning i skadeförsäkring samt vid olycksfalls- och sjukförsäkring har försäkringsgivaren endast möjlighet att ersätta proratataansvar med ansvar enligt kausalitetsregeln. Det finns inte några regler om fareökning vid livförsäkring. Därmed kan annan regel tillämpas i avtalet.[92]

Proratataregeln har till syfte att korrigera försäkringsgivarens ansvar när försäkringstagaren har lämnat en oriktig upplysning. Resultatet skall vara detsamma som om korrekt upplysning lämnats från början. Från försäkringstagarens synvinkel kan det tyckas som om det inte spelar någon roll att ett avtal först ingicks på oriktiga grunder. Försäkringstagaren kan dock nästan aldrig veta vilka beslut som försäkringsgivaren hade fattat om denne från början erhållit korrekt information. Vid tillämpning av proratataregeln måste således hela händelseförloppet återskapas i efterhand.[93] I de fall då försäkringsgivaren helt skulle ha avslagit ansökan om försäkringsersättning skulle denne vara fri från ansvarighet. Denna del av proratataregeln är tillämplig på all försäkring.

Nedsättning av försäkringsersättning aktualiseras om försäkringsgivaren tagit ut högre premier om denne haft tillgång till korrekt information från början. Nedsättning göres med mellanskillnaden mellan avtalad premie och den som egentligen skulle utgått. Det kan vara svårt att i dessa fall komma fram till något exakt resultat i det enskilda fallet.[94] Hellner kritiserar denna regel och kallar följden för godtycklig.

I många fall skulle försäkringsgivaren författat särskilda villkor i avtalet om de verkliga förhållandena varit kända. Detta gäller särskilt vid

[89] Schmidt, s. 104.
[90] Prop. 1979/80:9 s. 69.
[91] 31§ KFL.
[92] Se 99§ FAL.
[93] NJA 1937 s. 648.
[94] SOU 1925:21 s. 76 ff.

olycksfallsförsäkring och sjukförsäkring då det är vanligt med undantag för särskilda sjukdomar. Försäkringsgivaren kan i sådana fall hävda att försäkringen skall gälla för en kortare period än som avtalats. Ett annat exempel är att försäkringsgivaren vid korrekt upplysning haft krav på självrisk. Det är då möjligt att i efterhand tillämpa självrisk.

6§ FAL stadgar således att påföljd vid åsidosättande av upplysningsplikt avgörs med utgångspunkt i hur försäkringsgivaren hade agerat om de verkliga omständigheterna varit kända. Uppgiften måste dock haft betydelse för skaderisken.[95] Vad gäller bevisbördans placering kan sägas att försäkringsgivaren skall göra antagligt att en oriktig uppgift varit av betydelse för avtalets innehåll.[96] I exempelvis NJA 1940 s. 280 var domstolen sträng i sin bedömning avseende vad som skall anses vara tillräckligt ur bevishänseende. I de fall när försäkringstagaren inte på ett korrekt sätt har informerat försäkringsgivaren om skaderisken kan inte försäkringsgivaren göra påföljd gällande. Hade försäkringsgivaren vetskap om de rätta omständigheterna saknar det betydelse att försäkringstagaren inte korrekt informerat om skaderisken.[97] Även omständigheter som försäkringsgivaren bort känna till innebär att någon påföljd inte kan aktualiseras.[98]

5.3.4 Kausalitetsregeln

Kausalitetsregeln är precis som proratataregeln tillämplig vid brott mot upplysningsplikten och vid fareökning. Regeln är till stor del tvingande till försäkringstagarens fördel. Därmed finns det inte något utrymme för en fri bedömning som den som sker vid fastställande av faran. Kausalitetsregeln återfinns i 6§ 3st FAL. Lagregeln stadgar att en försäkringsgivare endast är ansvarig om det kan visas att den oriktiga uppgift som lämnats är utan betydelse för skadans uppkomst samt omfattning. Enligt 10§ FAL är 6§ dispositiv. Det innebär att 6§ FAL kan tillämpas vid försäkringsvillkor i andra typer av försäkringar än sjö- och transportförsäkringar som nämns i 6§ 3 st.[99] Sammanfattningsvis innebär kausalitetsregeln en fokusering på avtalsbrottets del i uppkommen skada. Antingen utgår full ersättning eller ingen alls.

För att kausalitetsregeln skall kunna leda till att försäkringsersättningen helt uteblir, krävs att den aktuella överträdelsen har lett till att ett försäkringsfall uppkommit. I de fall då någon del av effekten av överträdelsen är möjlig att dela upp, bär försäkringsgivaren ett ansvar för den återstående delen. Sådan uppdelning är dock endast möjlig att genomföra när en förseelse inträtt på

[95] 9§ FAL.
[96] SOU 1925:21 s. 72.
[97] 9§ FAL.
[98] NJA 1926 s. 656.
[99] Bengtsson, s. 59 ff.

ett sent stadium eller endast avser del av skadad egendom.[100] Vanligtvis är det försäkringstagaren som måste visa på att ett kausalsamband föreligger. Det kan vara mycket svårt att uppfylla bevisbördan på grund av att bevistemat är negativt. Bevisningen bygger på en bedömning av vilka sammanhang som verkar mest sannolika. Vid brott mot upplysningsplikt och fareökning är kravet på bevisningens styrka högre än vad som generellt gäller vid brott mot biförpliktelse.[101]

Prorataregeln tillämpas vanligtvis som huvudregel och bevisbördan ligger på försäkringstagaren. Det kan vara svårt för försäkringstagaren att bevisa att en felaktig uppgift saknat betydelse för uppkomst av skada. Kausalitetsregeln har kritiserats ett flertal gånger på grund av att resultatet kan variera mycket. Undantag från denna princip gäller när uppdelning av skadan är möjlig. Sådana fall är dock mycket sällsynta. [102]

Vid en jämförelse mellan prorata- och kausalitetsregeln kan den förstnämnda innebära ett bättre skydd för försäkringstagaren. Prorataregeln ger reducerad ersättning när förseelse skett. Kausalitetsregeln är dock åtskilliga gånger den enda möjligheten till att företa reducering av ersättning med hundra procent.[103] Försäkringsgivaren kan fritt välja mellan att använda prorata- eller kausalitetsregeln i sina villkor.[104]

5.4 Culpöst förtigande

Culpöst förtigande från försäkringstagarens sida regleras i 7§ FAL. Enligt 7§ FAL gäller att försäkringstagaren i fall av förtigande endast kan drabbas av påföljd när denne har underlåtit att upplysa om omständigheter som varit kända för försäkringstagaren. Prorata- och kausalitetsregeln kan tillämpas när försäkringstagaren underlåter att uppge ett särskilt förhållande till försäkringsgivaren. Den förtigna omständigheten skall dock vara känd för försäkringstagaren. Har denne med uppsåt förhållit sig okunnig om omständigheten är det att se som att denna varit känd för försäkringstagaren. När försäkringstagaren med uppsåt förhållit sig okunnig om omständigheten anses denna varit känd för försäkringstagaren.[105] Det är då försäkringsgivaren som har bevisbördan för att försäkringstagaren varit culpös.[106] Försäkringstagaren måste ha insett eller bort inse att den omständighet som förtigits är av stor betydelse för försäkringsgivaren. Det måste även tas hänsyn till om försäkringstagarens förtigande varit culpöst. Försäkringstagaren har bevisbördan för att förtigandet inte varit culpöst. I detta sammanhang kan nämnas det fall då försäkringstagaren fyller i ett

[100] Hellner, s. 209.
[101] 6§, 45§, 121§ FAL.
[102] Schmidt, s. 154.
[103] Hellner, s. 210ff.
[104] SOU 1925:21 s. 138.
[105] Schmidt, s. 49.
[106] Hult II, s. 51.

frågeformulär som försäkringsgivaren tillhandahåller. Förtiger försäkringstagaren vissa uppgifter som inte nämns i frågeformuläret anses han inte gjort sig skyldig till ett culpöst förtigande.[107]

5.5 Övrigt

5.5.1 Reklamationsplikt

Försäkringsgivaren har enligt 8§ FAL en reklamationsplikt att utan oskäligt uppehåll meddela försäkringstagaren. Reklamationen avser de fall som stadgas i 5§ andra stycket, 6§ eller 7§ första stycket. Försummar försäkringsgivaren denna plikt, kan den inte senare göras gällande. I 33§ AvtL sägs att meddelandet går på försäkringstagarens risk genom att reklamationsplikten är i försäkringstagarens intresse.

Det har inte någon betydelse på vilket sätt som försäkringsgivaren har fått vetskap om de oriktiga uppgifterna. Försäkringsgivaren är skyldig att utan oskäligt uppehåll meddela försäkringstagaren vid en skada om de oriktiga uppgifterna kommer att åberopas.

Får försäkringstagaren vetskap om att en lämnad uppgift är oriktig måste denne utan uppehåll meddela försäkringsgivaren om uppsägning enligt 5§ 2 st FAL. Vill försäkringsgivaren att ersättning helt skall utebli tillämpas 6§. En ytterligare möjlighet är att ersättningen nedsätts enligt 7§. Underlåter försäkringsgivaren att meddela försäkringstagaren om detta är det inte möjligt att senare åberopa ansvarsfrihet.[108]

5.5.2 Undantag

I 9§ FAL stadgas att försäkringsgivaren inte kan utfärda en påföljd om försäkringsgivaren varit medveten om att försäkringstagaren har lämnat oriktiga uppgifter. Påföljd får inte heller aktualiseras när försäkringsgivaren bort känna till de rätta omständigheterna. Det stadgas även att upplysningsplikten endast avser uppgifter som är av vikt för försäkringsgivaren att känna till. Sådana uppgifter är antingen de som påverkar försäkringsgivarens beslut att bevilja försäkring eller fastställa premie. Uppgifter som omfattas av upplysningsplikten är även de som har betydelse för försäkringsgivarens möjlighet att teckna återförsäkring. Denna reglering innebär att upplysningsplikten är begränsad genom att den inte avser förhållanden som försäkringstagaren har känt till eller bort känna

[107] Bengtsson, s. 60.
[108] Hellner, s. 162 ff.

till.[109]

5.5.3 Reglernas indisposivitet

I 10§ FAL stadgas att 5§, 7§ 2 st, 8§ och 9§ är indispositiva och att försäkringsgivaren inte får föreskriva villkor till nackdel för försäkringstagaren. Däremot är 6§ och 7§ 1 st dispositiva. Försäkringsgivaren kan tillämpa prorata- eller kausalitetsregeln eller någon annan regel med strängare påföljd.[110]

[109] Eklund och Hemberg, s. 24 ff.
[110] Hellner, s. 162.

6 Upplysningsplikt i NFAL

6.1 Allmänt

Försäkringstagaren i nuvarande FAL har en långtgående upplysningsplikt. Denne skall upplysa om alla omständigheter som kan vara av betydelse för försäkringsgivaren och dennes riskbedömning. Upplysningsplikten i NFAL vid skadeförsäkring följer av 4 kap 1§ till 4 §. Vid personförsäkring återfinns reglerna i 13 kap 1§ till 5§ NFAL. I det arbete som lett fram till NFAL har det framkommit önskemål om att utvidga upplysningsplikten till att gälla även efter avtalsslutet. Försäkringstagaren bör ha en plikt att besvara frågor under hela den tid som avtalet löper. Vid konsumentförsäkring och företagsförsäkring skall det finnas en plikt att anmäla när en ökning av skaderisken sker. Det kommer således endast att finnas en enda lagregel i NFAL rörande fareökning vid skadeförsäkring. Det har ansetts att denna lagtekniska lösning är bättre än självständiga lagregler om fareökning.[111]

Försäkringstagaren har endast en plikt att besvara framställda frågor enligt 4:1§ 1 st PFL. Detta innebär att för de försäkringstyper som faller in under PFL har försäkringstagaren inte någon spontan upplysningsplikt. Det framgår av förarbetena till NFAL att det anses vara mest lämpligt att följa denna princip även vid konsumentförsäkring. Det görs dock undantag när försäkringstagaren har lämnat oriktiga uppgifter om förhållanden som är av uppenbar betydelse för att försäkringsgivaren korrekt skall kunna bedöma skaderisken. Försäkringstagaren har i ett sådant fall en skyldighet att på eget initiativ korrigera uppgiften.[112] Vid företagsförsäkring skall försäkringstagaren självmant lämna upplysningar om förhållanden av det slag som tidigare nämnts.[113] Genom ett införande av NFAL kommer försäkringstagaren inte längre att ha någon spontan upplysningsplikt, utan endast en svarsplikt. Ett svikligt förtigande kan dock aktualisera påföljd. Påföljd kan även drabba försäkringstagaren när denne inte svarar fullständigt på en framställd fråga. I detta fall måste försäkringsgivaren meddela försäkringstagaren utan oskäligt uppehåll för att inte förlora sin rätt att göra påföljd gällande.[114]

När det gäller påföljd vid ett åsidosättande av upplysningsplikten har valet stått mellan en proratarегel enligt FAL och en skälighetsregel enligt KFL. Vid konsumentförsäkring har skälighetsregeln behållits medan proratarегeln ansågs vara mest fördelaktig vid företagsförsäkring.[115] Upplysningsplikten i

[111] SOU 1989:88 s. 174 ff.
[112] 4:1§ 3 st SkFL.
[113] 4:1§ 2 st NFAL.
[114] 4:1§ och 4§ NFAL.
[115] 4:2§ 2 st NFAL.

EU:s skadeförsäkringsdirektiv är strängare mot försäkringstagaren än i NFAL. En av skillnaderna är att direktivet föreslår en tillämpning av proratarегeln istället för att nedsättning sker efter en skälighetsbedömning.[116] För att harmonisering mellan EU-länderna skall kunna ske borde lagförslaget eventuellt innehålla en proratarегel. I förarbetena anses det dock inte vara motiverat att i detalj följa EU:s bestämmelser.

Trots att det inte direkt framgår av lagtexten torde upplysningsplikten enligt KFL i princip vara inskränkt till att gälla svar på framställda frågor.[117] Försäkringskommittèn har föreslagit att upplysningsplikten begränsas på detta sätt vid konsumentförsäkring. Förslaget har inte ifrågasatts under remissbehandlingen. Även regeringen anser att lagreglerna bör ha nämnda innehåll.[118]

4:1§ NFAL motsvarar i det stora hela 4:1§ SkFL. I första stycket anges att försäkringstagaren är skyldig att på försäkringsgivarens begäran lämna sådana upplysningar som kan vara av betydelse för om en försäkring skall kunna tecknas eller förnyas. Försäkringstagaren har även en skyldighet att lämna fullständiga svar på försäkringsgivarens frågor. I andra stycket stadgas att försäkringstagaren vid företagsförsäkring även utan en förfrågan från försäkringsgivaren, skall lämna vissa uppgifter till försäkringsgivaren. Dessa uppgifter skall vara av uppenbar betydelse för försäkringsgivarens riskbedömning. Andra stycket anger således den spontana upplysningsplikten vid företagsförsäkring. Denna regel har dock varit föremål för omfattande kritik. Försäkringsgivare har ansett att upplysningsplikten bör omfatta alla omständigheter som är av betydelse för riskbedömningen. Från företagssidan har det hävdats att det är olämpligt att överlåta riskbedömningen på försäkringstagaren. Det har trots kritiken ansetts vara en tillfredsställande lagregel.

Tredje stycket stadgar att i de fall då försäkringstagaren inser att försäkringsgivaren tidigare har erhållit oriktiga uppgifter som är av sådan uppenbar betydelse som nämns i andra stycket, är denne skyldig att utan oskäligt uppehåll rätta till uppgifterna.[119]

6.2 Skälighetsregeln och proratarегeln

I 4:2§ 1 st NFAL stadgas vad som gäller när försäkringstagaren vid försäkringsavtalets ingående förfarit svikligt eller i strid mot tro och heder. Försäkringsgivaren blir härmed befriad från ansvar. Försäkringsgivaren har då rätt att skriftligen säga upp försäkringsavtalet. En första förutsättning för att nedsättning av ersättningen skall ske är att lämnad uppgift är oriktig

[116] EG:s skadeförsäkringsdirektiv, art 3-3c.
[117] Prop. 1979/80:9 s. 142.
[118] Lagrådsremissen, s. 118.
[119] Ds 1993:39 s. 130 ff.

objektivt sett.[120]

Första stycket i 4:2§ NFAL är i det närmaste identiskt med 4:2§ SkFL. I andra stycket är lydelsen även oförändrad när det gäller konsumentförsäkring. Där stadgas att nedsättning av ersättningen efter skälighet kan ske när försäkringstagaren på annat sätt än som nämns i 4:1§ åsidosatt sin upplysningsplikt. Regeln om nedsättning av ersättningen efter skälighet motsvarar således lydelsen i 31§ KFL. Det nämns dock uttryckligen att den oriktiga uppgift som lämnas skall vara av betydelse för försäkringsgivarens riskbedömning. Detta i enlighet med proratataregelns lydelse.

Påföljd skall bedömas skönsmässigt enligt 4:2§. Principen är att försäkringstagarens egen uppfattning om en viss uppgifts betydelse för att bedöma skaderisken inte spelar någon roll för avgörandet om påföljd skall aktualiseras. Hänsyn tas dock till vilken kunskap i frågan som försäkringstagaren har.[121] Hänsyn skall tas till oriktig uppgifts betydelse för riskbedömningen. Detta stämmer väl överens med proratataregelns syfte. Försäkringsgivaren får inte åberopa ett åsidosättande i de fall då denne insett eller bort inse att uppgifterna är oriktiga. [122]

Vid nedsättning efter skälighet skall det i första hand tas hänsyn till försummelsens betydelse för försäkringsfallet samt till omfattningen av skadan. Detta gäller särskilt vid underlåtenhet att iaktta föreskrifter som har för avsikt att förhindra skada. När en överträdelse inte har någon betydelse för skadans uppkomst bör någon nedsättning normalt inte göras.[123] Exempelvis kan nämnas att försäkringstagaren i strid mot villkoren inte har låst ytterdörren till bostaden samtidigt som ett inbrott begåtts via ett fönster. Det faktum att dörren var olåst har då inte någon betydelse eftersom inbrott skedde via ett fönster. [124]

Hänsyn tas vidare till graden av vållande. Generellt bör medvetet oriktiga uppgifter bedömas strängare än sådana som försäkringsgivaren bort inse är oriktiga. Det tas även hänsyn till försäkringstagarens behov av ersättning. Bedömningen tar sin utgångspunkt i försäkringens sociala betydelse för försäkringstagaren. Hänsyn skall slutligen tas till omständigheterna i övrigt såsom försäkringsgivarens handlande. Då försäkringsgivaren känt till att oriktiga uppgifter erhållits men inte reagerat, inverkar detta till försäkringsgivarens nackdel.

Vid nedsättning reduceras vanligtvis ersättningen med en procentsats eller ett belopp uttryckt i pengar. I undantagsfall är det möjligt med nedsättning till noll. Detta kan enligt förarbetena till 31§ KFL vara möjligt när

[120] SOU 1977:84 s. 225.
[121] SOU 1989:88 s. 291.
[122] Ds 1993:39 och SOU 1989:88 s. 295 ff.
[123] Prop. 1979/80:9 s. 147.
[124] NJA 1989 s. 346.

försäkringstagarens handlande tangerar ett handlande mot tro och heder. Det förutsätter vanligtvis att försäkringstagaren måste ha insett att risken var sådan att försäkringsgivaren inte skulle meddelat försäkring om korrekta uppgifter från början erhållits. [125]

De omständigheter som i övrigt bör beaktas vid nedsättningen är att försäkringstagaren har drabbats av någon särskild påföljd genom sitt handlande. Nedsättning är tänkt som en sanktion. Det kan därmed vara motiverat att ta hänsyn till om försäkringstagaren har drabbats av annan sanktion som gör det olämpligt att av preventiva skäl reducera ersättningen helt eller delvis. Även försäkringsgivarens handlande bör vägas in. Brister i informationen till försäkringstagaren kan utgöra en sådan omständighet som verkar i förmildrande riktning vid nedsättningsbedömning.[126]

En förutsättning för att oaktsamhet som inte är grov skall kunna medföra nedsättning bör försäkringstagaren bort inse att ett aktuellt förhållande är av avsevärd betydelse för beslut om försäkring.[127]

Nedsättning efter en skälighetsbedömning baseras inte på en hypotetisk bedömning som vid tillämpning av proratarегeln. Även om försäkringsgivaren med kännedom om det riktiga förhållandet inte skulle ha meddelat försäkring, kan ersättning utgå. Ersättning kan helt utebli när försäkringsavtalet är ogiltigt på grund av svek eller handlande mot tro och heder, enligt 4 kap 1§ 1 st NFAL.[128]

Nedsättning bör inte ske när ett barn eller en psykiskt sjuk individ gjort sig skyldig till ett oriktigt handlande eller passivitet. Det gäller även om försäkringsgivaren insett eller bort inse de rätta förhållandena vid avtalets ingående. Nedsättning bör inte heller ske om en oriktig uppgift saknat betydelse för avtalets innehåll eller om försäkringsgivaren efter avtalets ingående fått kännedom om att en uppgift är oriktig, men inte reklamerar utan oskäligt uppehåll.

Vid förpliktelser som avser tiden efter att ett försäkringsavtal inträffat har försummelsen vanligtvis inte någon betydelse för skadans omfattning. Försäkringsgivarens regleringskostnader kan dock påverkas. Detta är ett exempel på en sådan omständighet i övrigt som bör beaktas vid nedsättningen. Nedsättning på grund av en försummelse som inte har haft någon betydelse för försäkringsgivaren bör inte förekomma. Det allvarliga i försummelsen kan vidare växla beroende på graden av ursäktande omständigheter i det enskilda fallet. Allmänt kan sägas att nedsättning inte bör göras strängare än som kan motiveras av preventiva skäl. Samtidigt väger sociala hänsyn tungt.[129]

[125] SOU 1977:84 s. 228.
[126] Prop. 1979/80:9 s. 150.
[127] SOU 1977:84 s. 226.
[128] SOU 1977:84 s. 227.
[129] Prop. 1979/80:9 s. 148.

Proratarегeln stadgas uttryckligen vid företagsförsäkring. Detta stämmer väl med lydelsen i nuvarande 6§ 1 och 2 st FAL. Till skillnad från lagregeln i NFAL är denna regel dispositiv.[130]

6.3 Undantag samt reklamation

Lagregeln 4:4§ NFAL stämmer väl med motsvarande regel i SkFL. I 4:4§ NFAL stadgas att försäkringsgivaren inte har någon möjlighet att utfärda påföljd när denne bort inse att en ansökan om försäkring innehöll oriktig uppgift. Nedsättning sker inte heller om försäkringsgivaren efter avtalets ingående erhållit kännedom om att lämnad uppgift var oriktig, men inte reklamerar utan oskäligt uppehåll. Lagregeln i 4:4§ bygger på 4:2§ NFAL.[131]

I 4:10§ NFAL stadgas att försäkringsgivaren måste meddela försäkringstagaren om denne helt eller delvis vill vara fri från ansvar på grund av ett åsidosättande av en biförpliktelse. Sådant meddelande skall lämnas utan oskäligt uppehåll efter att försäkringsgivaren erhöll denna vetskap. Väljer försäkringsgivaren att inte reklamera kan denne inte senare åberopa åsidosättandet.[132]

[130] Ds 1993:39 s. 239.
[131] Ds 1993:39 s. 240.
[132] 4:10§ NFAL.

7 Fareökning i FAL

7.1 Allmänt

Nuvarande FAL innehåller lagregler om fareökning i 45§ till 50§. Påföljd som aktualiseras om faran ökar med försäkringstagarens vilja eller att denne inte anmäler detta förhållande är samma som vid brott mot upplysningsplikten. Proratataregeln tillämpas med andra ord enligt huvudregeln. Enligt KFL regleras denna fråga endast i 31§ om nedsättning av försäkringsersättning. Nedsättning aktualiseras när försäkringstagaren uppsåtligen eller av oaktsamhet har åsidosatt sina skyldigheter som följer av försäkringsvillkoren.[133]

När skaderisken ökar markant kan försäkringstagaren ha ett incitament att inte bära samma ansvar som tidigare. Premiens storlek motsvarar då inte längre skaderisken. En del förändringar saknar betydelse medan andra påverkar försäkringsgivarens ansvarighet. Huvudregeln är att försäkringsgivaren är ansvarig utan hänsyn till förändringar. Det finns dock ett stort antal undantag från denna regel. Den information som försäkringstagaren lämnar vid avtalets ingående utgör basen i den prognos över skaderisken som försäkringsgivaren upprättar. Förändringar under avtalstiden tillmäts olika vikt beroende på vilken typ av försäkring det är fråga om. Vid livförsäkring tillmätes förändringar mindre betydelse medan det är motsatt förhållande vid skadeförsäkring. I de fall när försäkringstagaren har kunnat återställa förhållandena så att det inte förelåg fareökning vid skadans inträffande, får försäkringsgivaren inte åberopa den tillfälliga förändringen.[134]

Lagregler om fareökning är mycket lika de som tillämpas vid brott mot upplysningsplikten. Brott mot upplysningsplikten föreligger om försäkringstagaren lämnar en oriktig uppgift vid avtalets ingående. Reglerna om fareökning avser tillfällen när en förändring av risken skett under avtalets löptid. För att ett otillåtet åsidosättande av anmälningsplikten skall föreligga krävs det även att försäkringstagaren inte har meddelat försäkringsgivaren om förändringen. Försäkringstagaren har således en upplysningsplikt mot försäkringsgivaren som inte upphör vid avtalets ingående. I försäkringsvillkoren kan det stadgas att försäkringstagaren skall meddela försäkringsgivaren när en fareökande omständighet uppkommer. I nuvarande FAL finns bestämmelser som stadgar att försäkringstagaren skall meddela försäkringsgivaren om alla förändringar som sker rörande innehållet i försäkringsavtalet samt uppgifter som uppgivits vid avtalets ingående. Avgörande är om den aktuella förändringen är av det slag att

[133] Prop. 1979/80:9 s. 146.
[134] SOU 1989:88 s. 85.

försäkringsgivaren måste antas ha tagit den i beräkning.[135] När försäkringstagaren inte anmäler fareökning kan påföljd endast aktualiseras när en viss förändring av förhållandena enligt försäkringsavtalet är fareökande.[136] I NFAL finns det dessutom förslag om att försäkringstagaren har en anmälningsplikt i dessa fall. Anmälningsplikten är av stor vikt för att försäkringsgivaren skall kunna bedöma omfattningen av sitt ansvar. [137]

När försäkringstagaren fullgör sin upplysningsplikt får försäkringsgivaren kännedom om vilka omständigheter som ligger till grund för fastställandet av skaderisken. Premien fastställs sedan utifrån hur omfattande skaderisken bedöms vara. Förändras något förhållande innebär det att avtalad försäkringspremie inte längre svarar mot de aktuella förhållandena. Detta ligger till grund för reglerna beträffande fareökning vid skadeförsäkring. Med fareökande förändringar menas sådant som ökar sannolikheten för att ett försäkringsfall skall inträffa eller att försäkringsersättningens storlek skall öka. Reglerna bygger på en statistisk bedömning av skaderisken. Denna bedömning leder i sin tur fram till den individuella premiesättningen.[138]

Fareökning innebär inte att den skada som inträffar avser ett större belopp.[139] Gränsdragning mellan fareökning och underförsäkring är dock inte särskilt enkel att göra. I flera fall kan ett samband mellan fareökning och ökad kostnad för skada finnas. Försäkringstagaren har exempelvis egendom som kraftigt ökar i värde. Värdestegringen i sig kan då resultera i en ökad fara för att en skada skall realiseras. Hellner menar att försäkringsgivaren troligtvis kan välja om denne vill använda lagregeln om fareökning eller den om underförsäkring.[140]

Alla förändringar är inte av fareökande karaktär. En del förändringar kan vara fareminskande eller av sådan karaktär att skaderisken förblir oförändrad. Fareökning som har upphört när en skada inträffar kan inte, som i nuvarande FAL, resultera i påföljd för försäkringstagaren. Den förändring som föranleder fareökning måste även vara varaktig. Hellner menar att om skaderisken är densamma efter den aktuella förändringen uppkommer inte någon fareökning. Det krävs att den fareökande förändringen är av viss varaktighet. Det är endast de varaktiga förändringarna som påverkar premiesättningen. Förändringar kan dock vara av betydelse för försäkringsgivaren av andra skäl än att skaderisken ökar. När viss egendom som är försäkrad flyttas till annan plats än den som avtalats kanske försäkringsgivaren inte vill bära avtalat ansvar. Framgår det av försäkringsvillkoren att en sådan förflyttning skall följa reglerna om

[135] SOU 1925:21 s. 133.
[136] Lindell-Frantz, s. 145.
[137] Lindell-Frantz, s. 144.
[138] Hult, s. 122.
[139] Nilsson/Strömbäck, s. 161.
[140] Hellner, s. 248.

fareökning gäller detta.[141] Hellner menar att endast permanenta fareökningar kan resultera i en premieökning.[142] FAL stadgar att en fareökning som har upphört när en viss skada inträffar kan inte leda till någon påföljd. Fareökning som försäkringsgivaren bort räkna med kan inte ses som fareökande förändring i den mening som lagstiftningen avser. Egendom som föråldras och därmed lättare kan komma till skada. Detta förhållande måste försäkringsgivaren ta med i premiebedömningen.

Vid så kallad total fareökning är försäkringsgivaren helt fri från allt ansvar. Total fareökning föreligger när försäkringstagaren företagit en förändring som resulterat i att skaderisken framstår som helt förändrad. En definition av den risk som försäkringsavtalet omfattar ligger till grund för bedömningen om det föreligger total fareökning eller inte. Förhållandena i det enskilda fallet ligger till grund för en sådan bedömning. Förarbetena föreskriver att sådan bedömning måste göras i varje enskilt fall utifrån de omständigheter som föreligger.[143]

För att fareökningen skall ha någon inverkan på försäkringsgivarens ansvar krävs att det är fråga om en uppgift som försäkringstagaren uppgivit vid avtalsslutet eller att uppgiften finns med i försäkringsavtalets villkor. Det krävs även att försäkringsgivaren inte räknat med fareökningen. Fareökning kan leda till samma resultat som vid försummelse av upplysningsplikten. När skaderisken inte kan försäkras är försäkringsgivaren helt fri från ansvar. I övrigt tillämpas prorata- och kausalitetsregeln.[144]

Fareökning bestäms genom uppställande av tre kriterier. För det första måste det röra sig om ett förhållande som har inträffat efter att försäkringsavtalet ingicks. Gränsdragningen mellan vad som är upplysningsplikt och fareökning dras vid tidpunkten för avtalsslutet.[145] För det andra måste fareökningen ha medfört att en eventuell skadas inträffande är mer sannolikt än tidigare. Slutligen skall förändringen röra ett förhållande som har nämnts i försäkringsavtalet eller som har uppgivits vid avtalets ingående. Det krävs även att förändringen är av väsentlig betydelse för farans förändring.

Försäkringsgivaren är fullt ansvarig när försäkringstagaren förfarit på sätt utan att ha gjort sig skyldig till klandervärt beteende. Det finns dock inte någon regel i FAL som ålägger försäkringstagaren en handlingsplikt att ingripa för att förhindra en fareökande förändring. Försäkringstagaren skall istället meddela till försäkringsgivaren om fareökande förändring sker. Det kan även påpekas att ytterligare ett kriterium skall iakttas. Förändringen skall ha vidtagits av försäkringstagaren själv, med dennes samtycke eller på sådant vis att den hade kunnat iakttagits av försäkringstagaren. Försäkringstagaren behöver inte anmäla en förändring om

[141] Hult, s. 123.
[142] Hellner, s. 169.
[143] SOU 1925:21 s. 139.
[144] Bengtsson, s. 62 ff.
[145] Grundt, s. 240.

försäkringsgivaren måste anses ha tagit denna i beräkning. De förändringar som försäkringsgivaren bort eller bort kunna förutse kan uteslutas ur de fareökande förändringarna. Den aktuella förändringen måste även ha relevans. Den måste vara av väsentlig betydelse.[146] Frågan är då om försäkringstagaren har förfarit på ett oklanderligt sätt eller om denne kan ha haft skuld i fareökningen.

Schmidt anser att när försäkringstagaren gör avtalet gällande trots att denne redan före försäkringsfallet velat att försäkringsgivaren skulle beräkna premien på felaktig grund, ligger detta mycket nära det som avses i 33§ avtalslagen.[147]

En förutsättning för att en underlåtenhet att meddela fareökning skall bli utan inverkan för försäkringsgivarens ansvarighet är att ”underlåtenheten inte kan läggas den till last som haft att tillse att föreskriften iakttogs” Bevisbördan ligger här på försäkringstagaren. Det är dock försäkringsgivaren som skall styrka att en viss föreskrift har åsidosatts.

Antalet individer som kan göra sig skyldiga till fareökning är vidare än vid brott mot upplysningsplikten. FAL saknar i princip regler avseende identifikation vid fareökning. I 85§ finns dock en regel om identifikation mellan makar vid brandskada. Denna regel avser emellertid framkallande av försäkringsfall. I NFAL skall identifikation ske mellan anställda och anges i försäkringsvillkoren. Precis som vid upplysningsplikten är det försäkringstagaren som skall ge korrekt information till försäkringsgivaren. I NFAL stadgas att det enbart är försäkringstagaren som är skyldig att uppfylla anmälningsplikten.

Det finns en del olika undantag från reglerna om fareökning. En förändring kan sägas vara utan betydelse på grund av att försäkringstagaren måste anses ha tagit förändringen i beräkning. Egendom som undergått förslitning är ett exempel. I en del fall kan den fareökande förändringen ha som ändamål att förhindra skada som uppkommit under omständigheter så att den framstår som försvarlig. Förändringen har i sådana fall inte någon inverkan på försäkringsgivarens ansvar.[148]

[146] 49§ 1 st FAL.
[147] Schmidt, s. 74.
[148] 49§ 2 st FAL.

7.2 Subjektiv och objektiv fareökning

7.2.1 Subjektiv fareökning

Nuvarande FAL skiljer mellan två typer av fareökning, subjektiv och objektiv. Den subjektiva typen stadgas i 45§ och den objektiva i 46§. När fareökning skett med försäkringstagarens vilja faller allt under den subjektiva medan övriga fall är objektiva. Fareökning anses ha skett med försäkringstagarens vilja om den beror på åtgärder som denne företagit eller som skett med försäkringstagarens samtycke. Det föreligger generellt inte någon skyldighet för försäkringstagaren att underlåta eller att motverka förändringar som innebär fareökning. Om försäkringstagarens granne vidtar någon förändring som innebär att försäkringstagarens hus drabbas av ökad risk för brand så har försäkringstagaren inte någon förpliktelse att motverka detta. Inte desto mindre innebär förändringen att justeringar i försäkringstagarens skydd bör göras. Reglerna om fareökning innebär att försäkringstagaren skall meddela försäkringsgivaren om de förändringar som sker. Följer denne inte denna plikt så inträder inskränkningar i ansvaret omedelbart vid subjektiv fareökning och vid utebliven underrättelse vid objektiv fareökning.[149]

Försäkringsgivarens ansvar regleras då enligt prorata- eller kausalitetsregeln. Denne har dessutom möjlighet att meddela att försäkringen kommer upphöra fjorton dagar efter uppsägning enligt 47§ FAL. Har ett särskilt förhållande nämnts i försäkringsvillkoren saknas det utrymme för att anse att försäkringstagaren skulle kunna vara i god tro.

7.2.2 Objektiv fareökning

Vid objektiv fareökning gäller att förändringen enskilt inte bör resultera i en begränsning av försäkringsgivarens ansvar. I annat fall hade försäkringsskyddet kunnat försvinna utan att försäkringstagaren haft möjlighet att förhindra det. Därför finns regeln att påföljd endast inträder om försäkringstagaren utan skälig anledning underlåter att meddela försäkringsgivaren om den aktuella förändringen. Vid objektiv fareökning finns alltså ett skydd vid god tro. [150]

I 46§ FAL stadgas att försäkringsgivaren inte bär något ansvar om försäkringstagaren underlåter att rapportera utan skälig anledning. Dock har försäkringstagarens underlåtenhet inte någon betydelse när försäkringsgivaren har faktisk kännedom om förändringen. Lagregeln

[149] Hellner, s. 166 ff.
[150] se 46§ FAL.

föreskriver att en objektiv förändring resulterar i att försäkringsgivarens ansvar begränsas av prorata eller kausalitetsregeln om försäkringstagaren "utan skälig anledning" underlåter att meddela försäkringsgivaren om den fareökande förändring som skett.

I en del fall kan försäkringstagaren vara övertygad om att den fareökande förändringen varit känd för försäkringsgivaren. Påföljd vid en sådan objektiv fareökning är utesluten när försäkringstagaren ”erfarit att ökningen redan har kommit till försäkringsgivarens kännedom”.[151] Försäkringstagaren anses då haft skälig anledning att underlåta att anmäla detta till försäkringsgivaren. Försäkringsgivaren får inte vara passiv om denne har fått kännedom om att fareökning skett.[152] I FAL är det tillräckligt att ett meddelande har postats till försäkringsgivaren för att försäkringstagaren skall anses ha uppfyllt sin anmälningsplikt.[153] NFAL saknar en regel med motsvarande lydelse.

Det faktum att försäkringstagaren inte känt till de fareökande omständigheterna är en godtagbar anledning för att försäkringsgivaren inte har informerats om fareökningen. FAL ställer inte upp några krav på att försäkringstagaren under försäkringsperioden vidtar undersökning för att utreda huruvida någon utomstående har vidtagit fareökande åtgärder.

Det som hittills sagts gäller inte vid livförsäkring. Faran kan ha ökat genom att försäkringstagaren har drabbats av en dödlig sjukdom, men detta påverkar inte försäkringsgivarens ansvar. Försäkringsgivarens ansvar kan i sådant fall endast begränsas om det i avtalet har tagits in ett särskilt förbehåll.[154]

7.3 Försäkringstagarens anmälningsplikt

I 48§ FAL stadgas att försäkringsgivaren utan oskäligt uppehåll skall meddela försäkringstagaren om vetskap erhålls om att skaderisken ökat. Försäkringsgivaren skall även meddela i vilken utsträckning som denne vill befrias från ansvar. Meddelar försäkringsgivaren inte försäkringstagaren kan denne inte senare göra detta gällande. Lagregeln gäller både när försäkringstagaren har fått vetskap om förändringen av försäkringstagaren och när uppgift erhållits på annat sätt. Påföljden inträder dock inte om försäkringsgivaren bort äga kännedom om förändringen. Vid upplysningsplikt inträder däremot denna påföljd. När försäkringsgivaren har fått ett allmänt formulerat meddelande om en förändring som borde ha lett till att undersökning vidtagits, kan denne åberopa att kännedom saknades om förändringen. Vid fareökning får försäkringsgivaren inte åberopa andra påföljder än som stadgas i lagen. Försäkringsgivaren har dock möjlighet att tillämpa prorata- eller kausalitetsregeln. För att denna möjlighet skall finnas

[151] Eklund och Hemberg, s. 103.
[152] 48§ FAL.
[153] 33§ FAL.
[154] 99§ FAL.

krävs dock att förbehåll gjorts i avtalet.[155] Vid skadeförsäkring har försäkringsgivaren rätt att säga upp försäkringen när fareökningen har upptäckts. Då gäller en uppsägningstid om fjorton dagar. Väljer försäkringsgivaren att inte säga upp avtalet utan istället bära ett begränsat ansvar enligt 48§, skall detta meddelas till försäkringstagaren utan uppehåll. Det skall även anges vilken grund som åberopas för befrielse från fullt ansvar.[156] För att uppsägning skall ske krävs även att fareökningen är aktuell vid den kritiska tidpunkten.[157]

7.4 Återställande av fareökning

Det stadgas i 49§ FAL att fareökning inte är av någon betydelse när det förändrade förhållandet är återställt eller saknar betydelse när en skada uppkommer. Samma sak gäller när en fareökande handling anses försvarlig. Lagregeln redogör för det fall då ett förhållande har blivit återställt när en skada inträffar. I ett sådant fall kan försäkringsgivaren inte åberopa fareökning.[158] Lagregeln föreskriver att en del fareökande åtgärder anses försvarliga exempelvis att lagring av brandfarligt gods i en lokal har upphört vid försäkringsfallet. Vanligtvis har tredje man vidtagit en åtgärd som försäkringstagaren inte samtyckt till. Vid både subjektiv och objektiv fareökning får försäkringsgivaren säga upp försäkringsavtalet med en uppsägningstid om fjorton dagar.[159]

I 50§ FAL stadgas att försäkringsgivaren inte får uppställa några andra förbehåll för sin ansvarighet än de som följer av 45§ till 49§. I 50§ 1 st 2 p FAL stadgas att försäkringsgivaren har rätt att vid samma försäkring tillämpa proratataregeln för vissa fareökande förändringar och kausalitetsregeln för andra. I 50§ 2 st FAL göres ett undantag från vad som nämns i första stycket. De förändringar som är fareökande måste skiljas från dem som avser en helt annan fara än den som avses i försäkringsavtalet. Bestämmelser i avtalet som tillkommit i syfte att kringgå de indispositiva lagreglerna är utan verkan.[160]

7.5 Fareminskning

Lagstiftningen nämner inte begreppet fareminskning. När någon förändring inträder som minskar skaderisken beror det på villkoren och försäkringsgivarens vilja att komma överens med försäkringstagaren om eventuellt bättre försäkringsvillkor. Skulle försäkringsgivaren vägra att genomföra någon förändring i villkoren skall det enligt Hellner kunna vara

[155] Hellner, s. 172 ff.
[156] Hult, s. 125 ff.
[157] Hult, s. 129.
[158] Schmidt, s. 56 ff.
[159] Se 47§ FAL och Bengtsson, s. 63.
[160] SOU 1925:21 s. 139.

möjligt att tillämpa 34§ FAL. Denna lagregel är dock numera upphävd. Principen om oskälig vinst skulle dock eventuellt kunna tillämpas.[161]

[161] Hellner, s. 173.

8 Fareökning i NFAL

8.1 Allmänt

I NFAL har regler avseende skyldighet för försäkringstagaren att anmäla fareökning sammanställts med reglerna om upplysningsplikten i 4:3§. NFAL stämmer väl överens med den ordning som finns i KFL. Särskilda bestämmelser om fareökning i allmänhet har inte tagits med i lagförslaget. Lagregeln motsvarar till stor del 4:3§ SkFL. Det finns i denna lagregel en hänvisning till 4:2§ NFAL. Regeln innebär att nedsättning vid konsumentförsäkring sker enligt samma principer som vid ett åsidosättande av upplysningsplikten. För företagsförsäkringens del finns istället en dispositiv lagregel som föreskriver tillämpning av proratoregeln.[162]

Anmälningsplikten har konstruerats som en typ av förlängd upplysningsplikt.[163] I övrigt har det vid fareökning ansetts vara tillräckligt med de regler som avser framkallande av försäkringsfall eller åsidosättande av säkerhetsföreskrift. Försäkringsgivaren har en skyldighet att utan oskäligt uppehåll efter att den fareökande omständigheten har blivit känd meddela om han vill ändra på något i avtalet. Den aktuella förändringen skall röra ett förhållande som är av väsentlig betydelse för skaderisken. Vid passivitet förloras rätten att åberopa någon påföljd.[164] I nuvarande FAL gäller samma princip. Det stadgas även i 4 kap 3§ NFAL att nedsättning av ersättning kan göras efter skälighet. En förutsättning för detta är dock att försäkringsgivaren i samband med krav på premie upplyst försäkringstagaren om anmälningsskyldigheten.

Vid konsumentförsäkring har det ansetts vara tillräckligt med reglerna om anmälningsplikt för försäkringstagaren.[165] Lagkommittén ansåg det fullt tillräckligt med en gemensam bestämmelse för anmälningsplikt vid alla typer av skadeförsäkring. Valet föll således på en skälighetsbedömning.[166]

Vid remissbehandlingen har lagförslaget lämnats utan erinran av majoriteten av remissinstanserna. Försäkringsförbundet anser dock att försäkringsgivaren inte skall behöva lämna upplysning vid varje premiekrav utan endast när avtalet förnyas. För att säkerställa att försäkringstagaren har kännedom om sin upplysningsplikt, åläggs försäkringsgivaren att vidta tre olika åtgärder. För det första skall anmälningsplikten framgå av försäkringsvillkoren. För det andra skall försäkringsgivaren i samband med krav på premien ha upplyst försäkringstagaren om anmälningsplikten och

[162] Se SOU 1989:88 s. 298.
[163] Bengtsson, s. 64.
[164] 4:10§ NFAL.
[165] Bengtsson, s. 63 ff.
[166] Lagrådsremissen, s. 122.

om eventuell påföljd som kan aktualiseras. För det tredje skall försäkringsgivaren ha en skyldighet att särskilt framhålla ett villkor om anmälningsskyldighet avseende ökning av skaderisken. Regeringen är enig med de remissinstanser som säger att det bör vara tillräckligt att försäkringsgivaren upplyser om anmälningsskyldigheten när försäkringen förnyas. Det framhålles även att försäkringstagaren endast skall riskera att ersättningen sätts ned när underlåtelsen att anmäla rör förhållanden av väsentlig betydelse för skaderisken.[167]

Följden av att försäkringstagaren åläggs en svarsplikt, är att det kommer att bli svårt att fastställa vilka frågor som försäkringsgivaren har ställt vid avtalets ingående.[168] Förändringen skall ha skett under pågående ansvarstid. Det räcker således inte att försäkringstagaren har planerat att vidta en fareökande förändring. FAL anger att försäkringstagaren skall meddela försäkringsgivaren ändringar som rör något som finns intaget i avtalet samt sådant som har nämnts vid avtalets ingående.[169] Även förhållanden som är av avgörande betydelse för fastställandet av skaderisk och premie spelar roll.

8.2 Nedsättning

I förarbetena till NFAL föreskrivs att nedsättning av ersättning inte bör ske om en riskupplysning skulle ha haft betydelse för försäkringsgivarens riskbedömning. Detta gäller om uppgiften inte har haft inflytande på skadans förlopp eller storlek.[170] I NFAL nämns det även att det bör beaktas vem som har orsakat fareökningen. Regler om fareökning kan sägas utgå från två olika situationer. Den ena är när skaderisken ökar med försäkringstagarens vilja och den andra är när ökningen sker utan försäkringstagarens vilja, men med dennes vetskap. Generellt ses det allvarligare på fareökning som orsakats av försäkringstagaren, än av annan. Enligt lagförslaget är identifikation utesluten. Försäkringstagaren är endast skyldig att anmäla fareökning som avser något som finns nämnt i avtalet. [171] Den tidsperiod då anmälningsplikten skall fullgöras bör anpassas efter hur omfattande riskökningen har varit.[172]

Genom NFAL kommer försäkringsgivaren få mindre möjlighet att begära in anmälan avseende fareökning rörande sådana förhållanden som tas upp i 12 kap 5§ och 6§. Påföljd kan då endast utgå om försäkringsgivaren vid avtalets ingående har meddelat försäkringstagaren att det föreligger anmälningsplikt samt vilken påföljd som aktualiseras om försäkringstagaren bryter mot sin upplysningsplikt. I nuläget måste således försäkringstagaren ur försäkringsavtalet kunna utläsa vilka förändrade förhållanden som denne

[167] Lagrådsremissen, s. 123 ff.
[168] Lindell-Frantz, s. 145.
[169] 45§ FAL.
[170] SOU 1989:88 s. 296.
[171] SOU 1989:88 s. 178.
[172] SOU 1989:88 s. 297 ff.

måste anmäla till försäkringsgivaren. Försäkringstagaren är dock inte skyldig att anmäla alla mindre förändringar som sker. Förändringarna måste resultera i att skaderisken ökar. De regler som finns i EG-direktivet angående fareökning är mindre förmånliga för försäkringstagarens del än reglerna i SkFL. Även här föreskriver EU-reglerna en proratarегel.[173]

Det nämns att förändringen precis som i nuvarande FAL måste vara av väsentlig betydelse. I villkoren skall även klart framgå vilken typ förändring som är av väsentlig betydelse. Försäkringstagaren behöver inte själv ha insett att en viss förändring är väsentlig. Försäkringsgivaren måste dock ha gett försäkringstagaren information om anmälningsplikten annars kan försäkringsgivaren inte senare åberopa att ett åsidosättande av anmälningsplikten har ägt rum. Vid bedömningen av vilka förändringar som kan leda till nedsättning av försäkringsersättning är det svårt att visa på några generella regler. Bedömningen måste alltid ta sin utgångspunkt i de försäkringsvillkor som finns i det enskilda fallet.[174]

Förarbetena till NFAL säger att om nedsättning av ersättningen skall ske så krävs det att de förändrade förhållandena hade kunnat resultera i att försäkringsgivaren under försäkringstiden ändrar villkoren eller att avtalet kan sägas upp i förtid. För att försäkringsgivaren skall kunna ändra villkoren eller säga upp i förtid krävs att försäkringstagaren har gjort sig skyldig till grovt åsidosättande eller att synnerliga skäl föreligger.[175]

8.3 Försäkringsgivarens upplysningsplikt

I det avslutande stycket i 4 kap 3§ NFAL stadgas att försäkringsgivaren vid varje premiekrav skall upplysa försäkringstagaren om dennes anmälningsskyldighet vid fareökning. Försäkringsgivaren skall även upplysa om vilka påföljder som annars aktualiseras. Avstår försäkringsgivaren från denna upplysningsplikt kan inte nedsättning av ersättningen göras.

Vid remissbehandlingen av NFAL har synpunkter framkommit på kravet att upplysning om anmälningsskyldigheten skall ske vid varje premiekrav. Försäkringsförbundet anser det tillräckligt att sådan upplysning endast bör lämnas när försäkringsavtalet förnyas. Försäkringsjuridiska föreningen påpekar att när betalning göres från ett månadskonto, sker det vanligtvis inte någon avisering vid varje delpremie utan endast vid huvudförfallodagen.[176] Regeringen anser att lagregeln skall ha den lydelse som föreslagits. Regeringen nämner dock att det bör diskuteras huruvida försäkringsgivaren skall vara skyldig att upplysa om anmälningsskyldigheten vid varje premiekrav.[177]

[173] SOU 1989:88 s. 178 ff.
[174] Lindell-Frantz, s. 145.
[175] SOU 1989:88 s. 298.
[176] Lagrådsremissen, s. 121.
[177] Lagrådsremissen, s. 122.

9 Rättsekonomi

9.1 Riskbegreppet

Individer har olika preferenser inför olika saker. En individs preferenser är alltid subjektiva och fastställs utanför det ekonomiska systemet. Genom att preferenserna är subjektivt bestämda finns det inte någon accepterad metod att jämföra styrkan mellan olika individers preferenser. Enskilda individer har även olika starka preferenser inför begreppet risk. En person kan vara riskneutral, riskaversiv eller ha preferens för risk. När två olika strategier har samma förväntade vinst, är riskpreferensen den avgörande faktorn för vilken strategi som väljs.

Generellt sägs det att försäkringsbolag är riskneutrala. Detta innebär att de har en konstant marginalnytta av inkomst och är därmed indifferenta mellan en säker och en osäker situation med samma förväntade vinst.[178] Den riskneutrale individen har således varken preferens för risk eller är riskaversiv. En individ som istället har preferens för risk har en konstant ökande marginalnytta. Individen väljer då alltid en osäker situation framför en säker vid de fall då båda har samma förväntade vinst. Individer som istället är riskaversiva är villiga att betala en mindre fastställd avgift för att slippa större oväntade utgifter i framtiden. Den riskaversive individen kommer dels att teckna försäkring från en riskneutral part, dels vidta vissa åtgärder själv.[179]

Begreppet riskaversion kopplas till lagen om den avtagande gränsnyttan. Denna teori innebär att nyttan ökar med inkomstökningen men med en avtagande hastighet. Steven Shavell var den förste som presenterade den ekonomiska teorin om risk och försäkring. Han upptäckte att genom att olika individer har olika aversion mot risk finns det en möjlighet att skapa en försäkringsmarknad. En individ med mindre aversion är försäkringsgivare och den med mer aversion, försäkringstagare. Shavell visade även på att försäkring resulterar i att försäkringstagaren har mindre motiv att vidta försiktighetsåtgärder. Försäkringstagaren kommer att ta större risker. Denna beteendeförändring som uppkommer efter avtalets ingående kallas för moral hazard.[180] Detta problem innebär i praktiken att det är mer fördelaktigt för försäkringsgivare att tillhandahålla mindre än fullt försäkringsskydd. Hade det varit möjligt att erhålla fullt skydd skulle det inte finnas något skäl för försäkringstagaren att undvika skaderisker. Försäkringstagaren bär därmed alltid själv en viss del av den förlust som uppkommer vid en skada. Detta administreras genom att försäkringstagaren betalar en fastställd självrisk vid uppkommen skada.

[178] Cooter och Ulen, s. 47 ff.
[179] Avery, Wiener och Katz, s. 214.
[180] Avery, Wiener och Katz, s. 216.

Den försäkringstagare som övervärderar skaderisken kommer att ha en tendens att köpa för mycket försäkringsskydd. Den som undervärderar risken köper således för lite försäkringsskydd. Den enskilde försäkringstagaren tar vanligtvis endast hänsyn till den egna kostnaden för försäkringsskydd och beaktar inte totalkostnaden. Den totala kostnaden kommer sedan att spridas över samtliga försäkringstagare.[181]

9.2 Assymetrisk information

"Economics of uncertainty" är den ekonomiska teori som numera dominerar.[182] Exempelvis fick James Mirrless och William Vickery nobelpriset för sin fokusering på problem med assymetrisk information. Mirrless har utvecklat begreppen adverse selection och moral hazard. Dessa båda begrepp är problem som uppkommer inom det område som brukar kallas för privat information. Sådan information innehas endast av den ena parten i ett avtalsförhållande och är svår eller omöjlig att få tillgång till för den andra parten. Möjlighet att få tillgång till informationen är vanligtvis förenat med höga kostnader.

Problemet med assymetrisk information uppstod för första gången inom just försäkringsbranschen. Försäkring medför en inneboende osäkerhet som resulterar i olika risksituationer. Sådana risksituationer kan komma att sluta i ekonomisk katastrof. Grundtanken med försäkringar är därmed att sprida risker över ett stort antal individer. Därmed kan de kostnader som uppkommer fördelas mellan samtliga försäkringstagare, även de som inte har drabbats av någon skada. Till följd av detta resonemang finns det två stora problem inom försäkringsbranschen. Det handlar dels om adverse selection, dels moral hazard.[183]

9.3 Adverse selection och moral hazard

9.3.1 Adverse selection

Adverse selection uppkommer före ett försäkringsavtals ingående. Försäkringstagaren har då bättre information än försäkringsgivaren om de risker som försäkringsojektet är förknippat med. När en försäkringstagare åsidosätter sin upplysningsplikt vid avtalets ingående ökar således problemen med adverse selection.[184]

Adverse selection resulterar i en hög kostnad när försäkringsgivare försöker

[181] Avery, Wiener och Katz s. 242.
[182] Cooter och Ulen, s. 50f.
[183] Cooter och Ulen, s. 52.
[184] Hörngren och Viotti, s. 15.

att skilja mellan hög- och lågriskindivider. Är det förenat med stora svårigheter att fastställa vem som tillhör vilken kategori kommer premien att framstå som förmånlig för högriskindividen och oförmånlig för lågriskindividen. Adverse selection uppkommer alltså före kontraktets ingående när försäkringstagaren använder privat information till egen fördel och till nackdel för andra individer. En försäkringstagare som kör oförsiktigt och som således är inblandad i många skador, är mer benägen att skaffa bilförsäkring. Försäkringsgivare som inte har tillgång till denna information är benägen att sälja försäkring till de individer som har hög sannolikhet att utsätta sig för stora risker.[185]

Två förutsättningar måste vara uppfyllda vid adverse selection. För det första att sannolikheten eller risken för skada skiljer sig åt mellan olika individer. För det andra att försäkringsgivaren inte har möjlighet att upptäcka dessa skillnader till en tillräckligt låg kostnad. Baserar försäkringsgivaren sina premier på skaderisken kommer försäkringstagare med hög sannolikhet för skada att teckna försäkring. Orsaken är att premien för denne framstår som mycket förmånlig. De försäkringstagare som däremot har låg sannolikhet för skada kommer att anse att försäkringen är oförmånlig på grund av att premien är för hög. Avstår många av försäkringstagarna från att teckna försäkring ökar kostnaderna. Försäkringspremierna kommer då även att höjas. Följden av detta resonemang blir att det i vissa fall inte kommer finnas någon försäkring att teckna. Resultatet kan även bli att försäkringstagarna tecknar försäkringar som är mindre omfångsrika än de skulle ha gjort om premien varit lägre. [186]

Genom att försäkringsgivare kan sprida risken kan det sammanlagda antalet anspråk förutses. Det är dock omöjligt för försäkringsgivaren att helt kunna förutse hur försäkringstagaren kommer att agera. Ett sätt att påverka beteendet är att begränsa försäkringsbeloppet eller omfånget av försäkringsskyddet. Ett annat sätt är att säga upp försäkringar när en försäkringstagare har haft extremt många skador under en viss tidsperiod.[187]

9.3.2 Moral hazard

Moral hazard är främst ett incitamentsproblem. Detta problem uppkommer när en försäkringstagares beteende förändras efter att ett försäkringsavtal ingåtts. Beteendeförändringen resulterar i att sannolikheten för förlust eller storleken av förlusten för försäkringsgivaren ökar. Försäkringstagaren handlar med ett större mått av risktagande. Detta beror på att en eventuell förlust vid en skada täcks av försäkringsersättning. Resultatet av detta är att sannolikheten för skada ökar. Försäkringsgivaren justerar då premien så att den överstiger värdet av förlusten. En premie som har fastställts utan hänsyn till moral hazard kommer att vara för låg. Detta leder i längden till ett sämre

[185] Cooter och Ulen, s. 51
[186] Avery, Wiener och Katz, s. 290 ff.
[187] Arnott och Stiglitz, s. 32.

resultat för försäkringsgivaren. Problem med moral hazard är nära sammankopplat med fareökning. Vid lagstiftning är det mycket viktigt att lagreglerna utformas så att moral hazard i framtiden minimeras.[188]

För att försäkringar inte skall bli orimligt dyra att teckna måste avtalen utformas så att moral hazard blir kontrollerbart. En åtgärd som kan användas är som tidigare nämnts, självrisk. Ett annat sätt kan vara genom regressrätt. Det innebär att försäkringsgivaren kan kräva försäkringstagaren på visst belopp om denne anses ha varit alltför vårdslös eller vållande. Ansvarsförsäkring gäller vanligtvis även om vållandeparten har brutit mot de försiktighetskrav som finns i försäkringsavtalet.[189] Självrisk kan utformas på två olika sätt. För det första kan en fast självrisk införas som innebär att obetydliga skador inte ersätts. Detta kan ge fördelar genom lägre kostnader främst ur administrativ synpunkt. För det andra kan en proportionell självrisk införas. Detta kan exempelvis vara en viss procentandel av skadans värde som ersätts.[190]

Försäkringsgivaren förbehåller sig normalt i avtalet rätten att vägra att utbetala ersättning om en skada har uppkommit till följd av uppenbar vårdslöshet. Detta gäller även om försäkringstagaren har brutit mot vissa förebyggande åtgärder som har angivits i avtalet.

Är försäkringsgivaren villig att erbjuda fullvärdesförsäkring skulle denna i praktiken med största sannolikhet vara alldeles för dyr att teckna. Det skulle resultera i att försäkringstagaren avstod från att teckna en sådan försäkring. Detta gäller under förutsättning att försäkringstagaren inte är villig att begränsa sina egna incitament att missbruka försäkringsskyddet. Genom att själv bära en viss del av skaderisken kan försäkringstagaren sänka premiekostnaden. Samtidigt innebär det att försäkringstagaren inte kommer ta onödiga risker som kan orsaka skada.

I lagregler och försäkringsavtal hanteras moral hazard vanligtvis genom att det införs olika typer av undantagsklausuler. Försäkringsgivaren frigörs då från ansvar om försäkringstagaren inte har lämnat korrekt information vid försäkringsavtalets ingående eller när en skada anmäls.[191]

Det är förenat med stora svårigheter att försöka mäta omfånget av moral hazard. Det är även problematiskt att mäta beteendeförändringar när ett avtal har utformats för att minimera förekomsten av moral hazard. Om försäkringsavtalet är komplext kan det vara svårt att avgöra vilka de optimala handlingarna för försäkringstagaren bör vara.[192]

Lösningen på de allmänna moral hazard-problemen är att försöka skapa ett

[188] Cooter och Ulen, s. 50.
[189] Hörngren och Viotti, s. 72.
[190] Hörngren och Viotti, s. 95.
[191] Hörngren och Viotti, s. 116.
[192] Horowitz och Lichtenberg.

optimalt försäkringsavtal som resulterar i att försäkringstagaren inte förändrar sitt beteende och blir mer riskbenägen. För att detta skall vara möjligt krävs att försäkringsgivaren identifierar de faktorer som påverkar försäkringstagarens incitament att förändra beteendet.[193] Det är dock mycket svårt att mäta försäkringstagarens beteendeförändring som leder fram till problem med moral hazard. Den optimala marknaden svarar generellt på dessa problem med endast ett partiellt försäkringsskydd.[194]

[193] Mårtèn, s. 374.
[194] Wondon och Ligan.

10 Avslutning

Det har under lång tid funnits divergerande åsikter om huruvida nuvarande FAL bör moderniseras eller inte. Det finns sedan ett antal år tillbaka ett förslag (1993:39) till ny försäkringsavtalslag NFAL. En del anser att nuvarande FAL är fullt tillräcklig och att det inte finns något behov av förändring. Min bedömning är emellertid att modernisering bör ske. Det är av stor vikt att lagstiftningen är anpassad efter den övriga samhällsutvecklingen. Det kan vara förenat med stora svårigheter för en försäkringstagare att tillgodogöra sig innehållet i lagregler om de är föråldrade och onödigt svårförståeliga. Enligt min mening är det pedagogiskt viktigt att reglerna om upplysning och fareökning är sammanställda i ett och samma kapitel som i NFAL.

För att kunna avgöra om en försäkringstagare har fullgjort sin upplysningsplikt är det av vikt att först och främst kunna fastställa vid vilken tidpunkt som upplysningsplikten skall uppfyllas. Rättsläget är fortfarande oklart vad gäller denna tidpunkt. HD har ännu inte avgjort denna viktiga fråga. I nuvarande FAL stadgas att upplysningsplikten skall ske vid avtalets slutande. Min bedömning är emellertid att upplysningsplikten skall fullgöras redan vid ansökningstillfället. Försäkringsgivaren har då tillfälle att ställa alla relevanta frågor. Lämnar försäkringstagaren då korrekt information bör denne inte senare komplettera med ytterligare information i sin ansökan, när nya förhållanden uppkommer. Åligger det en skyldighet för försäkringstagaren att komplettera med mer information, anser jag det vara rimligt att försäkringsgivaren upplyser försäkringstagaren om detta vid ansökningstillfället.

För försäkringstagaren kommer det bli ett mer omfattande skydd i NFAL än i nuvarande FAL. Skillnaden beror på att de skadeförsäkringar som sedan tidigare regleras enligt FAL är av mindre social och ekonomisk betydelse för försäkringstagaren. Genom införandet av NFAL kommer alla skadeförsäkringar att skyddas av samma regler. Ett viktigt skydd för försäkringstagaren är att alla försäkringar som tecknas av privatpersoner kommer att ses som konsumentförsäkringar.

Den första lagregel i nuvarande FAL som rör upplysningsplikt är 4§. Det är förenat med stora svårigheter att först och främst bevisa att försäkringstagaren har haft vetskap om att en viss lämnad uppgift är oriktig. Dessutom skall försäkringsgivaren visa att försäkringstagaren svikligen förlett samt att lämnad uppgift är av betydelse för försäkringsgivaren. Utöver detta tillkommer att 30§ AvtL skall tillämpas restriktivt. Enligt min mening ställs försäkringsgivaren inför en onödigt svår uppgift om denne vill tillämpa 4§ i nuvarande FAL. Möjligheten att kombinera tillämpningen av 4§ FAL och 33§ AvtL är visserligen möjlig men tillämpas mycket sällan. Detta beror på att det är förenat med stora svårigheter att avgöra vad som

anses strida mot tro och heder. Vanligtvis tillämpas 36§ AvtL i dessa fall. Det finns dock en tendens att försäkringsgivaren väljer att åberopa 6§ och 7§ istället för 4§ FAL. Beviskraven är lägre ställda i dessa lagregler.

NFAL hade kunnat innehålla endast en lagregel avseende upplysningsplikt. Istället har flera utförliga regler valts. Min åsikt är att detta är en förbättring. Det ger en klar bild av lagregleringen. Det framgår även tydligt i vilka fall proratarегeln respektive skälighetsregeln skall tillämpas.

Som lagstiftningen ser ut idag kan en försäkringstagare bryta mot sin upplysningsplikt trots att alla frågor som försäkringsgivaren ställer vid avtalets ingående besvaras. I 4 kap 1§ 1 st i NFAL förändras denna upplysningsplikt till en svarsplikt. Denna förändring är mer förmånlig för försäkringstagaren. Min bedömning är dock att det är fullt rimligt att försäkringstagaren endast behöver besvara frågor som försäkringsgivaren valt ut. Försäkringsgivaren har en mycket bättre insikt i vilka frågor som är relevanta att ställa och som är av betydelse för bedömningen av skaderisken. Det bör därmed enligt min mening vara försäkringsgivaren som får ta konsekvenserna av att en viss fråga inte har ställts till försäkringstagaren. Det kan visserligen vara svårt för försäkringsgivaren att ställa precis alla frågor som kan vara av betydelse för skaderisken.

Större problem med adverse selection kan eventuellt uppstå med den nya lagstiftningen. Ställer försäkringsgivaren inte de rätta frågorna kan mycket värdefull information gå om intet. I flera fall kan detta säkert leda till att försäkringstagaren får erlägga en lägre försäkringspremie än vad som annars varit fallet. Med NFAL kommer det således att ställas mycket högre krav på försäkringsgivaren. Trots detta är det enligt min mening mer rimligt med en svarsplikt för försäkringstagaren. Den konstruktion som finns i nuvarande FAL föreskriver en upplysningsplikt som är mycket svåröverskådlig för försäkringstagaren.

När det gäller den nuvarande lydelsen av 4§ FAL, återfinns den till största delen i 4 kap 2§ 1 st NFAL. Skillnaden mellan dessa båda lagregler är inte särskilt stor. Det finns dock en viktig skillnad som skiljer NFAL från både FAL och KFL. Den nya regleringen innebär att försäkringsgivaren kan vara fri från ansvar men att försäkringsavtalet ändå består. Detta gäller dock inte om försäkringsgivaren säger upp avtalet. Skillnaden mot att avtalet ogiltigförklaras består enligt min mening endast i att försäkringstagaren inte kan kräva tillbaka erlagd premie. Min bedömning är att denna skillnad inte kommer att ha någon större praktisk betydelse. Det nämnda torde gälla redan idag. Min åsikt är att det i övrigt får anses vara tillräckligt med de ogiltighetsregler som följer av AvtL.

I 5§ nuvarande FAL stadgas att försäkringsgivaren i en del fall är ersättningsskyldig om försäkringstagaren varken har insett eller bort inse att en uppgift är oriktig. I rättspraxis har större krav ställts på näringsidkare än konsument vid en undersökning. Detta är enligt min mening högst rimligt.

Konsumenter har generellt sett ett större skyddsbehov än näringsidkare.

Prorataregeln i 6§ 2 st FAL har kritiserats för att den i en del fall leder till att försäkringstagaren drabbas av en alltför sträng påföljd. Å ena sidan borde det vara adekvat att ha en regel som vid oriktig upplysning samt fareökning ger försäkringstagaren en begränsning av ersättningen. Å andra sidan kan den som har lämnat en oriktig upplysning erhålla lika bra försäkringssydd som om denne från början lämnat korrekt information. Utöver detta finns möjligheten att den oriktiga uppgiften inte upptäcks och då får försäkringstagaren fullt skydd trots att en för låg premie i förhållande till skaderisken betalts. Detta kan enligt min mening stå i strid med preventionshänsyn. Synpunkter har även framförts mot att försäkringsvillkor plötsligt tas in i försäkringsavtalet. Försäkringsvillkor som funnits med i avtalet från början om försäkringstagaren hade lämnat riktiga uppgifter. Denna regel kan i vissa fall leda till att försäkringstagaren helt står utan ersättning. Det är dock knappast relevant att påstå att prorataregeln fungerar så att den ger lika mycket som om någon oriktighet inte hade förekommit. Detta trots att premier i en del fall har erlagts under en lång period. Som nämnts tidigare får försäkringstagaren vid tillämpning av prorataregeln det försäkringsskydd som skulle erbjudits om försäkringstagaren från början fullgjort sin upplysningsplikt. Prorataregeln är enligt min mening egentligen den nedsättningsregel som leder till mest adekvat och rättvist resultat. I en del fall kan dock prorataregeln leda till en alltför sträng påföljd. Försäkringstagaren har kanske under en lång period betalt premier men står trots detta helt utan ersättning vid ett försäkringsfall. Den skälighetsregel som finns i NFAL kan då tillämpas. Detta är viktigt eftersom en del konsumentförsäkringar uppfyller ett viktigt socialt skyddsbehov för den enskilde försäkringstagaren.

Kausalitetsregeln i 6§ 3 st i FAL har fått utstå kritik för att den antingen ger full ersättning eller ingen alls. Detta har av många ansetts vara ett alltför trubbigt instrument. Enligt min bedömning är kausalitetsregeln inte en fullgod regel. Många gånger leder kausalitetsregeln till ett oskäligt resultat. Resultatet vid tillämpning av regeln är alldeles för skiftande. Tillämpning av prorataregeln eller nedsättning efter skälighet leder enligt min bedömning till en mer rimlig ersättning.

En viktig fråga vid arbetet med NFAL har varit vilken påföljd som bör aktualiseras när upplysningsplikten åsidosätts. Valet i den nya lagstiftningen har som bekant fallit på en skälighetsbedömning enligt KFL. I 4 kap 2§ 2 st NFAL stadgas att nedsättning efter skälighet kan ske vid konsumentförsäkring. Nedsättning efter skälighet är den största förändringen i NFAL i jämförelse med nuvarande FAL. Skälighetsregeln som återfinns i NFAL bygger på nedsättningsregeln i 31§ KFL. Denna regel har ofta kritiserats från försäkringsgivarens sida. I praxis anses det sällan som oskäligt att försäkringstagaren erhåller den försäkringsersättning som skulle ha utgått om denne från början lämnat korrekt information. Kritik har tidigare framförts mot alla typer av nedsättningsregler vid

försäkringsersättning. Min bedömning är att en skälighetsbedömning vid konsumentförsäkring är fullt tillräcklig. Försäkringsavtalet kan fortfarande ogiltigförklaras enligt 4 kap 2§ 1 st NFAL vid svek eller handlande som strider mot tro och heder. När KFL trädde ikraft hade försäkringsgivaren problem med att veta hur nedsättningsbedömningen skulle ske. I förarbetena till KFL ställs det stora krav på att en avvägning skall ske mellan olika omständigheter i varje enskilt fall. Min bedömning är att det trots detta kan komma att utgå full ersättning i en del fall. Det beror på att det kan finnas särskilda skäl i det enskilda fallet som hänsyn tas till. Dessa skäl kan innebära att ett åsidosättande av upplysningsplikten ses som lägre än ringa oaktsamhet. Problem med bland annat adverse selection kan då uppkomma. Försäkringstagaren har då inte samma incitament att fullgöra sin svarsplikt när full ersättning trots åsidosättandet kan utgå i en del fall.

Fareökning spelar en betydande roll vid konsumentförsäkring, även om betydelsen är större vid konsumentförsäkring. 4 kap 3§ i NFAL följer inte de detaljerade regler som finns i nuvarande FAL. Istället är regeln mer i enlighet med KFL:s regler. Enligt min mening är det bra att reglerna om fareökning ansluter till reglerna om upplysningsplikt. Detta harmoniserar väl med hur lagstiftningen ser ut i övriga EU-länder. 4 kap 3§ NFAL ställer högre krav på försäkringsgivaren än tidigare. Bland annat skall anmälningsskyldigheten framgå av försäkringsvillkoren. 45§ i nuvarande FAL innebär i praktiken att försäkringstagaren skall komma ihåg alla de uppgifter som har lämnats vid avtalets ingående. Lagregeln kan därmed sägas vara relativt sträng mot försäkringstagaren. 4 kap 3§ kan istället tyckas vara alltför sträng mot försäkringsgivaren. Min bedömning är dock att detta krav närmast kan betraktas som en självklarhet. Vill försäkringsgivaren erhålla korrekt information under avtalets löptid ligger det i dennes intresse att upplysa försäkringstagaren om upplysningsplikten. Genom försäkringstagarens svarsplikt framgår det klart vilka skyldigheter som försäkringstagaren har. På detta sätt kan troligtvis även eventuella problem med moral hazard reduceras vilket försäkringsgivaren eftersträvar. Genom att försäkringsgivaren upplyser om anmälningsplikten, vet försäkringstagaren vilka uppgifter och ändrade förhållanden som skall anmälas till försäkringsgivaren. Enligt min bedömning är det korrekt att försäkringstagaren endast skall riskera att ersättningen nedsätts när underlåtelse att anmäla gäller förhållanden av väsentlig betydelse för skaderisken.

Kravet på att försäkringsgivaren måste ha upplyst försäkringstagaren om anmälningsskyldigheten i samband med krav på premien kan tyckas vara strängt. Kraven på försäkringsgivaren är visserligen höga men enligt mig är de inte på något sätt är orimligt höga. Det kan dock vara tillräckligt att upplysning avseende anmälningsplikten göres när försäkringsavtalet förnyas på det sätt som en del remissinstanser föreslagit.

I nuvarande FAL tillämpas proratarегeln vid fareökning. 4 kap 3§ NFAL, bygger emellertid på en skälighetsbedömning enligt 31§ KFL på samma sätt

som vid brott mot upplysningsplikten. Den nya lydelsen med en nedsättningsregel efter skälighet vid fareökning kan leda till ökade problem med moral hazard. Det är känt att en skälighetsbedömning är mer förmånlig mot försäkringstagaren än en proratarегel. Det är därmed troligt att vissa försäkringstagare blir mindre försiktiga i framtiden när NFAL föreskriver nedsättning efter skälighet. Får en försäkringstagare vetskap om att nästan full ersättning kan utgå trots att fareökning inte har anmälts minskar sannolikheten för att särskilda försiktighetsåtgärder vidtas. Då uppkommer fler skador vilket leder till ökade kostnader för försäkringsgivaren. Dessa kostnader kommer då att slås ut på hela försäkringstagarkollektivet. Det är därmed mycket viktigt att försäkringsgivaren vid rätt tidpunkt upplyser försäkringstagaren om dennes anmälningsskyldighet.

För att minska problem med adverse selection och moral hazard inom försäkringsrätten är det av vikt att lagreglerna om upplysningsplikt är av preventiv karaktär. Lagregleringen i NFAL torde leda till mildare påföljd för försäkringstagaren i en del fall. Min bedömning är dock att tillämpningen av 4 kap 2§ inte bör leda till något omfattande problem med adverse selection. Det framstår inte som särskilt troligt att merparten av alla försäkringstagare medvetet skulle åsidosätta svarsplikten för att nedsättning efter skälighet föreskrivs istället för prorata- eller kausalitetsregeln. Det finns dock en risk för ett ökat risktagande.

Merparten av alla försäkringsavtal innehåller villkor som innebär att försäkringsersättning nedsätts eller helt uteblir. Detta kan bero på att det har funnits andra skäl i det enskilda fallet som lett till att åsidosättandet har bedömts som lägre än oaktsamt. En sådan bedömning kan resultera i stora problem med moral hazard som följd. Nedsättning av ersättning är dock inget som sker i varje sådant fall. Detta skulle kunna tolkas som att problem med moral hazard inte är särskilt omfattande. Istället kanske det är så att försäkringsgivaren kalkylerar med ett ökat risktagande hos försäkringstagaren. Enligt min bedömning är det inte mest fördelaktigt för försäkringsgivaren är att göra nedsättning av ersättningen eller uppställa alltför stränga villkor. Försäkringstagaren väljer då att teckna försäkringsavtal hos andra försäkringsgivare. Dessutom orsakar tvister vanligtvis stora administrativa kostnader. Försäkringsgivaren kan även drabbas av "bad will" när denne omtalas på ett ofördelaktigt sätt.

I 45§ FAL stadgas att försäkringstagaren inte är skyldig att hindra tredje man från att vidta någon fareökande förändring. Därmed kan det sägas att fareökningsreglerna är relativt milda mot försäkringstagaren. När det istället gäller det faktum att försäkringstagaren skall hålla alla uppgifter som har lämnats vid ett ansökningstillfälle i minnet kan regelns lydelse dock tyckas vara sträng. Enligt 45§ tillämpas reglerna om fareökning på förhållanden som har tagits upp i försäkringsbrevet eller om försäkringstagaren vid avtalsslutets ingående har uppgivit för försäkringsgivaren. Det som nämns i 45§ innebär i praktiken att påföljd endast aktualiseras när försäkringstagaren med uppsåt vållat en förändring, "genom en med försäkringstagarens vilja

tillkommen ändring". Innebörden av uttrycket "med försäkringstagarens vilja" rör endast att en förändring skett, inte att ökning av faran föreligger.
Sammanfattningsvis kan sägas att NFAL är mer förmånlig för försäkringstagaren än nuvarande FAL. Det krävs därmed att försäkringsgivaren tar de nya kraven på allvar. Det krävs att försäkringsgivaren frågar försäkringstagaren efter relevant information och upplyser om försäkringstagarens anmälningsplikt. Min bedömning är att det annars finns en risk för att problem med adverse selection och moral hazard ökar.

Käll- och litteraturförteckning

Adlercreutz Axel, *Avtalsrätt I,* tionde upplagan., Norsteds Juridik, Lund, 1995.

Arnott Richard och Stiglitz Joseph, *Equilibrium in competitibe insurance markets with moral hazard,* NBER, Cambridge, 1991.

Avery, Wiener, Katz, *Foundations of the economic approach to law*, Foundation Press, New York, 1998.

Bengtsson Bertil, *Försäkringsrätt några huvudlinjer*, femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm,1999.

Bentzon och Christensen, *Lov om forsikringsavtaler,* Gads förlag, Köpenhamn, 1952.

Cooter Robert och Ulen Thomas, *Law and economics,* Addison Wesley Longman Inc, US, 2000.

Dawidson Henrik mfl, *Introduktion till försäkring,* IFU, Stockholm, 1999.

Eklund och Hemberg, *Lagen om försäkringsavtal*, tredje upplagan., Norstedts Juridik, Stockholm,1957.

Gauffin Lennart, *Praktisk försäkringsrätt*, första upplagan, FSAB, Stockholm, 1983.

Grundt, Laerebok i norsk forsikringsrett, *Forelesninger over forsikringsrettens almindelige del*, Oslo, 1939.

Hellner Jan, *Försäkringsrätt*, andra upplagan, Försäkringsjuridiska föreningens publikation nr 15, Stockholm, 1994.

Hult Phillips, *Föreläsningar över den nya lagen om försäkringsavtal*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1928 (I).

Hult Phillips, *Försäkringsavtalslagen,* Norstedts Juridik, Stockholm, 1936, (II).

Hörngren Lars och Viotti Staffan, *Försäkringsmarknaden,* SNS förlag, Stockholm, 1994.

Lindell-Frantz Eva, *Nedsättning av försäkringsersättning*, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Lund, 1996.

Nilsson och Strömbäck, *Konsumentförsäkringslagen*, Liber, Malmö, 1984.

Schmidt Folke, *Faran och försäkringsfallet*, Gleerup, Lund, 1943.

Artiklar

Horowitz John K. och Lichtenberg Erik, *American journal of agricultural economics*, vol. 75, issue 4, 1993.

Karlgren H., *33§ Avtalslagen*, Svensk Juristtidning, 1933.

Mårte´n Jan, *Moral hazard- problem med sjukpenningsförsäkringen*, NFT s. 373-377, 1999.

Wondon Lee och Ligan James A., *The journal of risk and insurance*, 2001.

Offentligt tryck

SOU 1925:21	Förslag till lag om försäkringsavtal.
SOU 1989:88	Skadeförsäkringslag.
NJA II 1927 s. 360	Försäkringsavtalslagen.
DS 1993:39	Förslag till ny försäkringsavtalslag.
Prop. 1979/80:9	Konsumentförsäkringslagen.

Övriga källor

EU:s skadeförsäkringsdirektiv.

Rättsfallsförteckning

NJA 1926 s. 656.

NJA 1936 s. 136.

NJA 1937 s. 648.

NJA 1940 s. 280.

NJA 1949 s. 786.

NJA 1971 s. 502.

NJA 1986 s. 748.

NJA 1989 s. 346.

RH 1994:123.

Nämndavgöranden

ARN (1996-1992).

ARN (1998-0379).